

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

HABER FOTOĞRAFLARINDAKİ DEZENFORMASYON:
RUSYA – UKRAYNA SAVAŞI ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NİLGÜN DİDAR TÜT

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. SELAMİ ÖZSOY

BOLU, TEMMUZ - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Nilgün Didar TT tarafından hazırlanan "HABER FOTOĞRAFLARINDAKİ DEZENFORMASYON: RUSYA –UKRAYNA SAVAĞI ÖRNEĞİ" adlı tez çalışması jürimiz tarafından Gazetecilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir. 11/07/2024

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman

Prof. Dr. Selami ÖZSOY

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Ercan AKTAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Kemal AVCI

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 11/06/2024 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 27 olarak tespit edilmiştir.

NİLGÜN DİDAR TÜT

ÖZET

HABER FOTOĞRAFLARINDAKİ DEZENFORMASYON: RUSYA – UKRAYNA SAVAŞI ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
NİLGÜN DİDAR TÜT
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. SELAMİ ÖZSOY)

BOLU, 2024

XI + 78

Bu çalışma, Rusya-Ukrayna savaşı sırasında yayılan dezenformasyon içerikli haber fotoğraflarını incelemektedir. Modern çatışma dönemlerinde bilgi savaşı, manipüle edilmiş veya yanlış bağlamda sunulan görseller aracılığıyla kamuoyunu yanıltma ve propagandayı güçlendirme aracı olarak sıkça kullanılmaktadır. Dezenformasyon, kasıtlı olarak yanlış bilgi yayma eylemi olarak tanımlanır ve genellikle belirli bir gündemi veya propaganda amacını desteklemek için kullanılır. Görsellerin güçlü bir etki yaratma potansiyeli, onları dezenformasyonun etkili bir aracı haline getirir. Savaş dönemlerinde, fotoğraflar yalnızca olayları belgelemez, aynı zamanda belirli bir anlatıyı şekillendirme gücüne de sahiptir. Bu nedenle, savaşla ilgili fotoğrafların doğruluğunu ve bağlamını sorgulamak, kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi açısından kritik önem taşır. Araştırmada, 24 Şubat 2022'den itibaren yayılan çeşitli dezenformasyon örnekleri ele alınmıştır. Sosyal medya platformları, dezenformasyonun hızla yayılmasına olanak tanıyan ortamlardır ve bu nedenle, Twitter, Facebook, Instagram ve TikTok gibi platformlar üzerinden yayılan yanlış bilgilerin etkileri değerlendirilmiştir. Çalışma, dezenformasyonun kamuoyunu yanıltma ve savaşın gerçeklerini çarpıtma potansiyelini vurgulamaktadır. Yanlış bilgilendirmenin yayılması, yalnızca çatışmanın taraflarını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda uluslararası toplumun ve medyanın güvenilirliğini de zedeler. Bu bağlamda, dezenformasyonun yayılmasını önlemek için medya okuryazarlığı ve doğrulama mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak, bu araştırma, Rusya-Ukrayna savaşı sırasında yayılan dezenformasyon içerikli haber fotoğraflarının etkilerini ve yayılma biçimlerini analiz ederek, kamuoyunun doğru bilgiye erişimini sağlamak için gerekli önlemleri tartışmaktadır. Bu tür yanlış bilgilerin yayılmasını önlemek ve medya üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için, doğrulama süreçlerinin ve medya okuryazarlığının önemi vurgulanmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Dezenformasyon, Manipülasyon, Bağlam, Görseller, Medya Okuryazarlığı

ABSTRACT

DISTORTION IN NEWS PHOTOGRAPHS: A CASE STUDY OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR

MASTER'S THESIS

**NİLGÜN DİDAR TÜT
BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY**

**GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF JOURNALISM**

(THESIS ADVISOR: PROF. DR. SELAMİ ÖZSOY)

**BOLU, 2024
XI + 78**

This study examines news photographs containing disinformation that spread during the Russia-Ukraine war. In modern conflict periods, information warfare often uses manipulated or miscontextualized images to mislead the public and reinforce propaganda. Disinformation is defined as the deliberate spread of false information, typically used to support a specific agenda or propaganda goal. The potential for images to create a powerful impact makes them an effective tool for disinformation. During wartime, photographs not only document events but also have the power to shape particular narratives. Therefore, questioning the accuracy and context of war-related photos is critical for ensuring the public is correctly informed.

The research addresses various examples of disinformation that have spread since February 24, 2022. Social media platforms are environments that enable the rapid dissemination of disinformation; thus, the study evaluates the effects of false information disseminated through platforms like Twitter, Facebook, Instagram, and TikTok. The study highlights the potential of disinformation to mislead the public and distort the realities of the war. The spread of misinformation affects not only the parties involved in the conflict but also undermines the credibility of the international community and the media.

The conclusion drawn from this context is the necessity of strengthening media literacy and verification mechanisms to prevent the spread of disinformation. This research analyzes the impacts and dissemination methods of news photographs containing disinformation during the Russia-Ukraine war, discussing the necessary measures to ensure the public's access to accurate information. Emphasizing the importance of verification processes and media literacy is crucial to prevent the spread of such false information and mitigate its negative impacts on the media.

KEYWORDS: Disinformation, Manipulation, Context, Visuals, Media Literacy

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLO LİSTESİ	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
1. HABER FOTOĞRAFÇILIĞI	2
1.1 Fotoğrafçılığın Tarihsel Gelişimi	2
1.2 Haber fotoğrafçılığının özellikleri.....	2
1.3 Haber fotoğrafçılığında etik	5
1.4 Haber fotoğrafçılığında Manipülasyon	9
1.5 Propaganda Aracı olarak Haber Fotoğrafçılığı.....	11
İKİNCİ BÖLÜM	14
2. YENİ MEDYA VE DEZENFORMASYON.....	14
2.1 Dezenformasyon Kavramına Tarihsel Bakış.....	14
2.2 Dezenformasyona Kavramsal Yaklaşım	15
2.2.1 Yeni Medya ve Dezenformasyon	15
2.2.2 Dezenformasyon Stratejileri	19
2.2.3 Dezenformasyonla Mücadele Araçları	21
2.3 Haber Doğrulama Platformları	23
2.3.1 Türkiye’de Haber Doğrulama Platformları: Teyit.Org.....	28
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	31
3. HABER FOTOĞRAFLARINDAKİ DEZENFORMASYON: RUSYA – UKRAYNA SAVAŞI ÖRNEĞİ	31
3.1 Rusya – Ukrayna Savaşının Tarihsel Arka Planı	31
3.2 Savaşta Kullanılan Dezenformatik Yöntemler	32
3.2.1 Hibrit.....	38
3.2.2 Asimetrik	44

3.2.3 Velayet	45
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	47
4. YÖNTEM	47
4.1 Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi.....	47
4.2 Verilerin Toplanması.....	47
4.3 Verilerin Analizi	48
4.4 Araştırmanın Amacı	48
4.5 Araştırmanın Önemi	48
4.6 Araştırmanın Varsayımı	49
4.7 Araştırmanın Sınırlılıkları	49
BEŞİNCİ BÖLÜM	50
5. BULGULAR.....	50
SONUÇ.....	74
Öneriler.....	75
KAYNAKLAR	76

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Rusya'nın Mariupol'e bayrak astığı fotoğrafın güncel olduğu iddiası....	50
Tablo 2. Görüntülerin Kharhov'da yaşanan şiddetli patlamaları gösterdiği iddiası	51
Tablo 3. Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'yi üniformalı gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası	52
Tablo 4. Dinamo Kiev oyuncularının silahlanarak Rusya'ya karşı direnişe katıldığı iddiası.....	53
Tablo 5. Fotoğrafın Ukrayna başkan yardımcısının eşini gösterdiği iddiası.....	53
Tablo 6. Fotoğrafların Ukrayna'daki patlamamış roketleri gösterdiği iddiası.....	54
Tablo 7. Görüntülerin 2018'de bir gaz patlamasından kurtulan kadına ait olduğu iddiası	55
Tablo 8. Yakın zamanda paylaşılan bazı görüntülerin Rusya Ukrayna çatışmalarından olduğu iddiası.....	55
Tablo 9. Bernard Henry Levy ve Ukrayna askerlerini gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası.....	56
Tablo 10. Fotoğrafın Rusya'nın Ukrayna'daki bir hava saldırısını gösterdiği iddiası	56
Tablo 11. Fotoğrafın Rusya'nın Satan 2 adlı nükleer füzesini gösterdiği iddiası.	57
Tablo 12. Fotoğrafın Ukrayna güzeli Anastasiia Lenna'nın orduya katıldığını gösterdiği iddiası	57
Tablo 13. Fotoğrafın Bayraktar tarafından devrilen Rus tankını gösterdiği iddiası	58
Tablo 14. Zelensk'nin Nazi sembolü demir haçlı tişört giydiğini gösterdiği iddia edilen fotoğraf	58
Tablo 15. Fotoğrafın Ukrayna Rusya savaşında esir alınan ABD'li generali gösterdiği iddiası	59
Tablo 16. Videonun Ukrayna'daki tarlaların Ruslar tarafından yakıldığını gösterdiği iddiası	59
Tablo 17. Fotoğrafın Darya Dugina'nın suikastini gerçekleştiren Natalia isimli kadına ait olduğu iddiası	60
Tablo 18. Fotoğrafın Ukrayna'daki bir Nazi düğününü gösterdiği iddiası.....	60
Tablo 19. Fotoğrafın Almanya tarafından Ukrayna'ya verilen uçaksavarı gösterdiği iddiası	61
Tablo 20. Fotoğraftaki kişinin Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski olduğu iddiası	61
Tablo 21. Haber Başlıklarında En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler.....	62

ŞEKİL LİSTESİ

Resim 1. Fotoğrafın Rusya'nın Ukrayna'daki bir hava saldırısını gösterdiği iddiası 07/03/2022	63
Resim 2. Yakın zamanda paylaşılan bazı görüntülerin Rusya Ukrayna çatışmalarından olduğu iddiası 01/03/2022	64
Resim 3. Fotoğrafın Ukrayna Rusya savaşında esir alınan ABD'li generali gösterdiği iddiası 18/05/2022	64
Resim 4. Fotoğrafın Darya Dugina'nın suikastini gerçekleştiren Natalia isimli kadına ait olduğu iddiası 29/08/2022	65
Resim 5. Fotoğrafın Ukrayna başkan yardımcısının eşini gösterdiği iddiası 26/02/2022	65
Resim 6. Fotoğrafın Ukrayna'daki bir 'Nazi' düğününü gösterdiği iddiası 08/09/2022	66
Resim 7. Videonun Ukrayna'daki tarlaların Ruslar tarafından yakıldığını gösterdiği iddiası 20.07.2022	66
Resim 8. Fotoğraftaki kişinin Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski olduğu iddiası 26.10.2022.....	67
Resim 9. Fotoğrafların Ukrayna'daki patlamamış roketleri gösterdiği iddiası 28.02.2022.....	67
Resim 10. Bernard Henry Levy ve Ukrayna askerlerini gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası 03.03.2022	68
Resim 11. Fotoğrafın Ukrayna'nın Kharkov şehrine 24 Şubat 2022 tarihinde Rus bayrağı çekildiğini gösterdiği iddiası 24.02.2022	68
Resim 12. Dinamo Kiev oyuncularının silahlanarak Rusya'ya karşı direnişe katıldığı iddiası 26.02.2022.....	69
Resim 13. Fotoğrafın Rusya'nın Satan 2 adlı nükleer füzesini gösterdiği iddiası 07.03.2022.....	69
Resim 14. Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'yi üniformalı gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası 25.02.2022	70
Resim 15. Fotoğrafın Almanya tarafından Ukrayna'ya verilen uçaksavarı gösterdiği iddiası 25.10.2022	70
Resim 16. Fotoğrafın Ukrayna güzeli Anastasiia Lenna'nın orduya katıldığını gösterdiği iddiası 08.03.2022	71
Resim 17. Görüntülerin Kharkov'da yaşanan şiddetli patlamaları gösterdiği iddiası 24.02.2022.....	71
Resim 18. Fotoğrafın Bayraktar tarafından devrilen Rus tankını gösterdiği iddiası 15.03.2022.....	72
Resim 19. Görüntülerin 2018'de bir gaz patlamasından kurtulan kadına ait olduğu iddiası 01.03.2022	72
Resim 20. Zelenski'nin Nazi sembolü demir haçlı tişört giydiğini gösterdiği iddia edilen fotoğraf 05.04.2022	73

GİRİŞ

Haber fotoğraflarındaki dezenformasyon, modern çatışma dönemlerinde bilgi savaşının en belirgin unsurlarından biri haline gelmiştir. Özellikle Rusya-Ukrayna savaşı örneğinde, manipüle edilmiş veya yanlış bağlamda sunulan görüntüler, kamuoyunu yanıltma ve propagandayı güçlendirme aracı olarak sıkça kullanılmaktadır. Savaşın başlangıcından itibaren hem geleneksel medya hem de sosyal medya platformları üzerinden yayılan yanlış ve yanıltıcı fotoğraflar, çatışmanın gerçeklerini çarpıtarak kitleleri etkilemiştir. Bu çalışma, Rusya-Ukrayna savaşı sırasında yayılan dezenformasyon içerikli haber fotoğraflarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Dezenformasyon, kasıtlı olarak yanlış bilgi yayma eylemi olarak tanımlanır ve genellikle belirli bir gündemi veya propaganda amacını desteklemek için kullanılır. Fotoğrafların bu dezenformasyon kampanyalarında kullanılması, görsel materyalin güvenilirliğine olan inancın kötüye kullanılmasıdır. Görsellerin güçlü bir etki yaratma potansiyeli, onları dezenformasyonun etkili bir aracı haline getirir. Savaş dönemlerinde, fotoğraflar yalnızca olayları belgelemez, aynı zamanda belirli bir anlatıyı şekillendirme gücüne de sahiptir. Bu nedenle, savaşla ilgili fotoğrafların doğruluğunu ve bağlamını sorgulamak, kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi açısından kritik önem taşır.

Rusya-Ukrayna savaşı sırasında yayılan dezenformasyon içerikli fotoğraflar, hem Rusya hem de Ukrayna tarafından propaganda amacıyla kullanılmıştır. Bu fotoğraflar, genellikle eski veya farklı olaylara ait görüntülerin güncelmiş gibi sunulması, sahte görsellerin yaratılması veya gerçek olayların çarpıtılması yoluyla yayımlanmıştır. Örneğin, Rusya'nın Mariupol'e bayrak astığına dair iddialar veya Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'nin üniformalı fotoğrafları gibi haberler, kamuoyunu yanıltma amacı taşımaktadır. Bu tür dezenformasyonun yayılması, yalnızca çatışmanın gerçeklerini çarpıtmakla kalmaz, aynı zamanda uluslararası toplumun ve medyanın güvenilirliğini de zedeler.

Bu çalışma, Rusya-Ukrayna savaşı örneği üzerinden, haber fotoğraflarındaki dezenformasyonun yayılma biçimlerini, etkilerini ve sonuçlarını analiz etmeyi hedeflemektedir. Amaç, dezenformasyonun medya üzerindeki etkilerini ve kamuoyunun doğru bilgiye erişimindeki engelleri ortaya koyarak, bu tür yanlış bilgilerin yayılmasını önlemek için alınabilecek önlemleri tartışmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HABER FOTOĞRAFÇILIĞI

1.1 Fotoğrafçılığın Tarihsel Gelişimi

Fotoğraf, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren varlığını her geçen gün gelişen teknolojik araçlarla birlikte sürdürmektedir. Fotoğraf yapısı gereği hem kimyasal hem de fiziksel özellikler barındırıyor. Derman'a göre; "Fotoğraf her şeyden önce nesnelerin görüntülerin ışığa karşı duyarlı malzemenin üzerine saptandığı optik ve (kimyasal fiziksel özellikleri olan) mekanik bir süreçten ibarettir" (Derman, 1991: 65). Demıştır. Fotoğrafın fiziksel tanımı dışında pek çok kuramcı tarafından da gerçeklik algısı ve boyutu üzerine de birçok yorum getirmiştir. Berger bu durumu şöyle ifade etmiştir; "süreklilik ve anın içerisinde bir kesit" ve "kendiliğinden oluşan bir kurgu" olarak ifade etmiştir.

1.2 Haber fotoğrafçılığının özellikleri

Haber fotoğrafçıları, kendi gözlem ve olanakları dâhilinde fotoğrafı kendi bakış açıları ile çeker. Okuyucu haberde yer alan fotoğrafa, fotoğrafçı gözünden bakmaktadır. Ancak gazetede veya dergi de yer alacak fotoğrafı ise editör ya da fotoğraf editörü seçmektedir. Fotoğraf editörlüğü Türkiye genelinde yaygın olmasa da yurtdışında uzun sürelerdir bulunan bir meslek koludur.

Fotoğrafçılık pek çok alanda kendini göstermektedir. Sanat fotoğrafçılığı, belgesel fotoğrafçılığı, sokak fotoğrafçılığı gibi farklı dallarda kullanılmaktadır. Bunların yanında haber fotoğrafçılığından da bahsetmek mümkündür. Her alanın kendi içinde farklı oluşum biçimi ve farklı özellikleri vardır. Ancak haber fotoğrafçılığının en büyük farkı, "haberi belgelemek ve iletme" (Dündar, 2018: 97). Haber fotoğrafçılığı haberin en mühim özelliklerinden biridir. Martin Lester'a göre; haber fotoğrafı haberin reklamıdır. Özellikle ilk sayfalarda verilen fotoğraf haber ile ilgili ön izlenim oluşturur. (Aktaran: Arıcan, 2012: 44).

Fotoğraf, haberin ana ögesinden biridir. Fotoğraf haberin içeriğidir. Haberin içeriğindeki anlatıma ve taşıdığı anlama vurgu yapar. Bu bakımdan fotoğraf seçimi yapılırken haber ile bağlantılı görseller seçilmeye dikkat edilir.

Hepsi olmasa da pek çok haber görselinin altına bilgi metini ajans veya fotoğrafçı kaynağı düşölür.

Görsel içerikler doğası gereği güçlü malzemeler barındırdığı için etik yönden ve dikkatli tercihler ister (Baydar, 2013: 16). Haber fotoğraflarının anlatım ve betimleme gücü yazılı kaynaklardan farklıdır. Gazetelerde veya diğer mecralarda yazar fotoğrafı ne kadar iyi anlatabilirse hikâyesi dizininin okurlara geçme oranı da bir o kadar yüksek olacaktır (Schneider ve Raue, 2002: 134).

Haber fotoğrafçılarının basın alanında kullanımları yüz yıldan fazla bir zamandır devam etmektedir. Gelişen teknoloji ile de haber görsellerinin basılı mecralara doğrudan basılması, haberde fotoğraf kullanımı da arttırmıştır. Bu durum tiraj oranlarına olumlu olarak yansımıştır. Haber de fotoğraf kullanımı bazı tutucu kesimlerce ilk başlarda eleştiri olsa da olayları görme dürtüsü ağır basmıştır (Kanburoğlu, 2002: 193).

Başlangıçta, haber fotoğrafı televizyon ve diğer teknolojik mecraların anlık ve hızlı olması neticesinde görsel ve içerikteki birincil niteliğini kaybeder gibiydi. Fakat süregelen düzen içerisinde haber fotoğrafının özelliği ve basılı organlardaki anlatımı farklı biçimdeydi.

Kanburoğlu'na göre; sözcükler ve dil bu alanda geçerliliğini yitirir. Fotoğrafa bakan kimse bir kişinin yardımı olmadan ne söylenilmek istendiğini nesnel olarak görmektedir. Bir fotoğrafta anlatılmak istenen her ulus ve millet için aynı anlamı ifade etmektedir. Fotoğraf bir an içerisindeki bir zamanı saniye olarak yakalar. Bu da televizyon ile arasında ki en büyük ayrımdır. Fotoğraf büyük kiteler içinde uygun propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle eğitim seviyesi düşük olan halk için fotoğraf enformasyon kaynağı olarak görülür (Kanburoğlu, 2003: 138-140).

Gazete ve diğer yazılı mecralar görsel malzemelerden oldukça faydalanmaktadır. Haber içeriğinin görsel öge ile daha anlaşılır kılınması, etkili sunuş yönünden ulusal ve uluslararası basında fotoğraf destekli anlatıma itmektedir. Fakat bu durum kimi zaman etik kuralları zorlamaktadır. Etik kullar çerçevesinde haber fotoğrafı sunumunda kimi zaman, “bantlama, kadraj, piksellere ayırma” gibi teknik işlemler yapılmaktadır. Teknolojinin gelişimiyle ortaya çıkan bir başka etik boyut ise, fotoğraf kullanımında yapılan dijital manipölasyondur. Analog basılan fotoğrafta ise amaca uygun yönlendirme yapma mümkündür. Haber fotoğraflarında

ki bir diğerk etik sorun ise, paylaşımda bulunun görsellerin bağlantısız bir biçimde paylaşılmasıdır.

Bunlarla birlikte fotoğraf muhabirinin ise, çalıştığı kurum ve seçici editörün temel ilkesini bilmesi gerekir. Fotoğraf editörü tarafından seçilen fotoğraf, haber metninde olduğu gibi ideolojik bir amaç barındırabilir.

Gerçek ise medya tarafından görseller de aranmaktadır. Etik kaygılar, gazetecinin ilk önceliği konumunda bulunmalıdır. Manipüle olmamak ve bunu manipülasyonu açığa çıkartmak önemlidir. Çünkü ekonomik ve siyasi haberler çoğunlukla resmi kaynaklardan sağlanır (Bertrand, 2004: 63-64). Haber fotoğrafları yanlış anlaşılmalara mahal veremeyecek şekilde servis edilmelidir. Özellikle travma yaratabilecek görseller sansasyonel biçimde verilmemelidir. Abartma, haber dilinin ölçüsüz kullanımı gibi etik olamayan tanımlamalardan kaçınmak gerekir. Bu durum özellikle çocuklarda travmaya sebep olabilir (Bertand, 2004: 52).

Haber fotoğrafçısı, fotoğrafı mesleki ve ahlaki kodlarlar gereği asıl değerlendirecek olan kişidir. Fotoğrafta kimlik bilincine saygılı olarak sorumluluk göstermek gerekir (Gezgin, 2003: 16-17).

Birçok fotoğraf, türlerine ve amaçlarına göre değişir. Bu bakımdan haber fotoğrafçılığını diğer fotoğraf gruplarından ayıran bazı özellikler vardır. Frank Hoy, “Photojournalism-The Visual Approach” (Arıcan, Fotomuhabir.com) adlı kitabında bu farklılıkları açıklamıştır.

1. Haber fotoğrafçılığı, bir mesajı yaymayı amaçlayan bir fotoğraftır. Bir haber fotoğrafçısının amacı, okuyucunun hızlı bir şekilde çözümseyebilmesi için bir mesajı net bir şekilde iletmektir.

2. Haber fotoğrafçılığının iletişim aracı gazete, dergi ve haber ajansları gibi yazılı basındır.

3. Haber fotoğrafçılığı röportaj amaçlıdır. Bir haber fotoğrafçısının tüm çabası, zekâsı ve becerisi, hikâyenin belirli yönlerini anlatmayı amaçlar.

4. Haber fotoğrafçılığı, kelimelerin ve fotoğrafın birleşimi olan dil ile iletişim kurar.

5. Haber fotoğrafçılığının konusu insandır.

6. Haber fotoğrafçılığı geniş bir kitleyle iletişim kurar. Bu nedenle, mesaj birçok farklı kişi tarafından anında anlaşılacak kadar kısa olmalıdır.

7. Haber fotoğrafçılığı deneyimli bir editör tarafından yapılır, bu da mesajları daha etkili hale getirir.

8. Haber fotoğrafçılığının ana fikri, günümüzün karmaşık dünyasında halkı bilgilendirmenin kaçınılmaz ihtiyacıdır.

1.3 Haber fotoğrafçılığında etik

Etik kelime anlamı olarak, meslek gruplarında arasında uyulması veya kaçınılması gereken kurallar bütünü olarak ifade edilir (TDK, tdk.gov.tr, 2023). İnsani ilişkiler de toplumun hem demagojik yapısı hem de içinde bağlı bulunan kültür yapısı göz önünde tutularak belirlenen değerler bütünüdür. Toplum içerisinde etik ve ahlaki kuralların uygulanması için bireylerin bu normları içselleştirmesi gerekmektedir. Bu tip normatik davranışları içselleştirmek o kavramın ifade ettiği değerler dizinini aktarmak ve ileriye dönük davranışlarda ilişki kurmayı mümkün kılanmaktadır (Bodur, 2006: 3).

Etik, kelime anlamı olarak meslek grupları arasında uyulması veya kaçınılması gereken kurallar bütünü anlamına gelmektedir (TDK, tdk.gov.tr, 2023). İnsan ilişkileri de hem toplumun demagojik yapısı hem de onunla ilişkili kültürel yapı dikkate alınarak tanımlanan bir değerler bütünüdür. Etik ve ahlaki kuralların toplumda uygulanabilmesi için bireylerin bu normları içselleştirmesi gerekmektedir. Bu tür normatif davranışların içselleştirilmesi, bu kavramın ifade ettiği değerler kümesinin aktarılmasını ve ileriye dönük davranışlarda ilişkilerin kurulmasını mümkün kılar (Bodur, 2006: 3).

Kozak ve Güçlü, etiğe dayalı dokuz ilke belirlemişlerdir (Kozak-Güçlü, 2006:33-39):

1. Dürüstlük: Doğruyu sözler doğrultusunda tutmak, diğer bir deyişle verilen sözlere sadık kalmak ve beklentileri tutmak. Dürüstlük, doğru ve samimi olmak, dürüst olmak, başkalarının haklarını çalmamak; Bunu yapmak için yalan söylememeniz, herhangi bir kötü iş veya eylemde bulunmamanız gerekir.

2. Doğruluk: Bir olayın doğruluğunun değerlendirilmesinde, olayın objektif doğruluğunun yanı sıra etik olarak da adlandırılan doğruluk kriteri esas alınır. Bir eylem hakkındaki objektif yargılar, yalnızca o eylemin hizmet etmesi amaçlanan niyete uygunluğu temelinde verilen yargılardan oluşur. Öte yandan ahlaki yargılar; Bunlar, bir kişinin eylemlerinin yararlarını veya zararlarını, başka bir kişinin çıkarlarını ve niyetlerini dikkate alarak değerlendiren yargılardır. Eylemlerde doğruluk ilkesine uygun hareket etmek gerekir.

3. Sözü nü tutmak: Sözü nü tutmak, güvenilir olmak, kişinin yükümlölüklerini yerine getirmesi, hem sözleşme hükümlerine hem de sözlü olarak verilen sözlere bağı lı kalması anlamına gelir. İnsanın sahip olması gereken en önemli özelliklerden biri dürüst olmaktır. Dürüst olmak gerekirse; Kişinin inandığı, düşündüğü ve bildiğı şeylerden bahseder. Kişi ne yapmayı taahhüt ettiğinin farkında olmalı ve ona göre hareket etmelidir.

4. Sadakat: Temel etik ilkelerden biri olan sadakat, insanların birbirlerine samimi bir şekilde bağı lı olmalarını, kalıcı ve kalıcı dostluklar kurmalarını ifade eder. Bu ilke, insanların ailelerine, arkadaşlarına, meslektaşlarına ve ülkelerine gerçekten bağı lı olmalarını gerektirir.

5. Adalet: Adalet, insanlar arasında eşitliğe saygı, yasalara itaat ve değerli nesnelerin (yarar ve zararların) insanlar arasında dağı lımında doğruyu bulmaktır. Adalet ilkesi, tarafsızlık ve tarafsızlığı, hataların tanınmasını, yargı sistemine sadakati, insanlara eşit muamele edilmesini ve başkalarının hatalarının veya eksikliklerinin kullanılmamasını ifade eden etik bir ilkedir.

6. Başkalarına yardım etmek: İnsanların birbirleri ile olan etkileşimlerinde gözlemlenen yönlerden biri de yardımlaşma davranışlarıdır. Yardım etme eğilimi her insanda mevcut olsa da bazı durumlarda insanlar yardımlaşma davranışları sergilemezler.

7. Başkalarına saygı: Bu ilke, insanların haklarına, mahremiyetine ve kişisel tercihlerine saygı duymayı, nazik, anlayışlı ve cesaretlendirici olmayı, insanlara kendi yaşamları hakkında karar vermeleri için ihtiyaç duydukları bilgileri sağlamayı, başkalarına karşı kibirli olmamayı ve başkalarına karşı aşağı lıyıcı davranmamayı gerektirir.

8. Mükemmellik için çabalamak: Bu, kişinin hayatının her alanında gayretli, güvenilir, üretken olmasını, yetenekleri dahilindeki tüm işlerde en iyisini yapmayı, mücadele etme arzusuyla çalışmayı ve bu iradeyi geliştirmeyi gerektirir.

9. Sorumluluk: Sorumluluk, kişinin kendi davranışı veya yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçları için sorumluluk almasının yanı sıra özgür iradeyle meydana gelen ve aynı zamanda ceza veya ödöl gerektiren herhangi bir davranışı içerir.

Gazeteler de ve yazılı basında kullanılan haber fotoğrafları inandırıcılık bakımından bireyler arasında en güvenilir konumdadır. Bu doğrultu da doğru haber verme sorumluluğı bulunan gazete gibi mecralar yoğun olarak haber görsellerine

yer verirler. Gerçeğin gözü olarak gösterilen fotoğraf kolaylıkla manipüle edilebilmektedir. Bu sebeple foto muhabirleri için sorumlulukları hakikat olmalıdır. Fakat insani duygular söz konusu olduğunda foto muhabirleri içinde nesnel kararlar vermek zorlaşmaktadır. Çekilen her fotoğrafa karar verilmesi gereken kadraj, açı, çekim gibi seçilmesi gereken etkenler söz konusudur. Çekilen fotoğrafta gerçekliği tek sağlayan etik yargılardır. Haber fotoğrafçılığı hakikati aktarmakla uğraşır. Ancak bu konuda bazı etik sorunlar söz konusu olabilmektedir. Çekim sırasında, fotoğrafın işlenmesinde ve yayınlanmasında gelişen teknoloji ile de bu tarz sorunlar görülmektedir (Uzun, 2007: 153-154).

Yazı gibi fotoğrafta bir iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple yazılan metinler gibi çekilen görsellerin de aynı ciddiyet ve öznenin taşınması beklenir. Söz konusu durum yazı işlerinin sorumluluk bilinci ile doğrudan alakalıdır. Yazı işlerinin yeterli birikime sahip olması beklenir (Gezgin, 2003: 90). Haber fotoğraflarının üretiminde rol alan kişilerin tarafsız ve bağımsız bir yapıda olması beklenir. Bu bahsi geçen bağımsızlık durumu elbette fotoğraf üretim sürecindeki kişilerin doğru tercih yaptığını garantilemez. Doğru tercilerin geçerli kılınması için üretim sürecindeki kişilerin de öncelikli olarak maddi olanaklarının elverişli olması gerekir. Bunun dışında teknik imkânların sağlanması, özgür bir çalışma ortamı gibi etkenler söz konusudur. Foto muhabirin veya habercinin sosyal güvencesi ve iş güvencesinin sağlanmamış olması haber üretim sürecinde zorlanmaması demektir. Sendikalaşmanın bu konularda çalışanların kendilerini güven altında hissetmelerini sağlamaktadır (Çetintaş, 2006: 4).

Etiğin işlevi iki boyutta değerlendirilebilir; günlük hayat ve esaslar. Medyanın gücü ve rolü topluma öğretilmesi gereken bir durumdur. Bu öğreti yavaş ve etkili gerçekleşmelidir. Muhabirlerin ve editörlerin her gün birtakım kararlar vermesi gerekmektedir. Bu kararlar bir sonra k haber için kural teşkil etmez. Örneğin, ABD de bir yangında kalan küçük bir kısım görüntülerini bir gazete yayımladı, ancak bir gazete yayımlamadı. Bu durumda görüntüleri yayımlayan gazete okuyucularını bu görüntüler ile küçük kızın görüntüsüne toplum alışacak ve tekrar topluma geri dönecekti. Diğer gazete ise okuyucularını bu görüntüler ile korkutmak, tedirgin etmek istemedi (Bertand, 2004: 56).

Haber fotoğrafçısı olayları açık ve gerçek bir biçimde yansıtmalıdır. Fotoğrafın özellikle manipülasyona uğramamış olması beklenir. Bir haber fotoğrafında asıl önemli olan “o an”dır. Haber fotoğrafçısının vermiş olduğu

kararlar, estetik bakış açısı, kullandığı çekim teknikleri gibi pek çok etken kişisel inisiyatif olarak verilebilecek kararlardır. Fotoğraf editörü gitmeden önce fotoğrafçı tarafından öz denetim yapılır.

Haber fotoğrafçılığı, etik bağlamda aşağıdaki sorulara cevap vermelidir. (Uğur, solidarticles.com):

İlk olarak, fotoğrafın konusuna dışarıdan müdahale yapılıp yapılmadığı sorgulanmalıdır. Bu, fotoğrafın çekilme anında herhangi bir kişi veya objenin doğal seyrinin değiştirilip değiştirilmediğini kapsar.

İkinci olarak, fotoğraf çekilmeden önce herhangi bir düzenleme yapılıp yapılmadığı veya olayın akışına müdahale edilip edilmediği dikkate alınmalıdır. Bu, fotoğrafçının olayın doğal akışını bozup bozmadığını belirlemek için önemlidir.

Üçüncü olarak, fotoğrafın çeşitli kimyasal formüllerle değişime uğratılıp uğratılmadığı değerlendirilmelidir. Fotoğraf üzerinde yapılan kimyasal veya dijital manipülasyonlar, görüntünün gerçekliğini sorgulatabilir.

Dördüncü olarak, çekilen fotoğrafın bir ideolojiyi veya fikri empoze etmek amacıyla kadrajlanıp kadrajlanmadığı incelenmelidir. Fotoğrafın kompozisyonu, izleyiciye belirli bir mesaj veya düşüncüyü dikte etme amacı taşıyorsa, bu etik dışı olabilir.

Beşinci olarak, fotoğrafın özgünlüğü değerlendirilmelidir. Fotoğrafın başka kaynaklardan alıntılanmış veya kopyalanmış olup olmadığı sorgulanmalıdır.

Altıncı olarak, fotoğrafın taşıdığı bilgiler ve uyandırdığı etki, o an olup bitmekte olan olayın aslına sadık mı sorusu önemlidir. Fotoğrafın gerçeği yansıtip yansıtmadığı, izleyicinin doğru bilgilendirilmesi açısından kritiktir.

Son olarak, fotoğrafın yeterince anlatıcı olup olmadığı değerlendirilmelidir. Fotoğrafın, konuyu ve olayın bağlamını açık ve anlaşılır bir şekilde ifade edip etmediği sorgulanmalıdır.

Bu soruların her biri, haber fotoğrafçılığında etik standartları korumak ve izleyicilere doğru ve dürüst bir bilgi sunmak için kritik öneme sahiptir.

Haber fotoğrafçısı bir yandan etik kaygılar güderken bir yandan da estetik kaygılar taşımaktadır. Fotoğraf kendi başına haber örgüsüne sahip olmalıdır.

Ulusal Basın Fotoğrafçıları Birliği (The National Press Photographers Association, NPPA), basın ve medya sektöründe faaliyet gösteren kişiler için birtakım etik kodlar belirlemiştir. Haber fotoğrafçıları ve editörleri aşağıda

belirtilen dokuz maddeyi günlük hayatlarında uygulamak durumundadır (nppa.org/code of ethics):

Fotoğraf sunumunda eksiksizlik ve kapsamlılık büyük önem taşır. Sahne fotoğraflarında manipülasyona karşı olunmalı ve konuları fotoğraflarken tam bir hâkimiyet sağlanmalıdır. Basmakalıp bireyler ve gruplardan uzak durulmalı, çalışmalar yalnızca bir kişinin önyargılarını yansıtmaktan kaçınılmalıdır. Tüm konulara saygı ve ciddiyetle yaklaşılmalı, hassas konulara özel önem verilmelidir. Trajedi veya cinayet kurbanlarına merhametle davranılmalı, insanların özel alanlarına ve hayatlarına izinsiz girilmemeli ve kederli anlarını izinsiz çekmekten kaçınılmalıdır. Konuları fotoğraflarken olayları kasıtlı olarak değiştirmek veya etkilemek amacıyla müdahalede bulunulmamalıdır. Editörler, fotoğraf görüntülerinin içerik ve bütünlüğünü korumalı, görüntüler üzerinde ekleme, çıkarma veya değiştirme gibi manipülatif çalışmalar yapmamalıdır. Kaynaklara veya konulara ücret ödemek ya da bilgi veya katkı için maddi ödül vermek uygun değildir. Takip edilen olayı etkilemek isteyenlerin verdiği hediye, iyilik veya bedeli kabul etmemek, ayrıca diğer gazetecilerin çabalarını kasten engellemek gerekmektedir.

1.4 Haber fotoğrafçılığında Manipülasyon

Manipülasyon kelime kökeni olarak Fransızca bir sözcüktür. Literatür anlamı ise, yönlendirme, seçme, ekleme, değiştirme gibi anlamlara gelmektedir.

Bilimsel anlamda manipülasyon kelimesi oldukça geniş anlamlara sahiptir. Genel ifadeyle “yönlendirme” olarak kabul görse de iletişim bilimlerinde “çıkar adına yönlendirme” anlamı kabul edilir. Medya verilen haberlerde yanlış bilgi yayma, çarpıtma ve özel çıkar durumu söz konusu ise manipülasyon yapılmaktadır (Çakır, 2007: 88).

Fotoğraf ilk ortaya çıktığı tarihten itibaren günümüze haber içeriğinin bir kanti bir doğrulayıcısı olarak gelmiştir. Fotoğraf gelişiminin ilk safhalarında manipülatif hale gelmesi zor olduğundan sadece çekildiği anı yansıtmaktaydı. Haber fotoğrafları, evrensel ve nitelikli bir aktarım aracıdır (Gezgin, 2003: 15-16).

Gelişen teknoloji ile haber fotoğraflarındaki gerçeklik ve doğruluk algısı da yitirmeye başlanmıştır. Çünkü bu gelişmeler ile fotoğraf üzerinde oynanabilen, değiştirilebilen bir hal almıştır. Manipülasyona uğramış fotoğrafları ise

gerçeğinden ayırt etmek gün geçtikçe güçleşmeye başladı. Özellikle dijital ortamlarda miting, protesto ve eylem görselleri gibi önemli etkilere sahip fotoğraflar fazlaca değişime uğramaktadır. Ancak bu manipülasyon karşısında sonuçları kitlelere açısından ağır olabilmektedir.

Manipülasyon kelime anlamı olarak değiştirmek, yönlendirmek olarak açıklanabilir. Bu durum özellikle bilgisayar ortamında uygun işlemlerle yeniden düzenlenmesi, değiştirilmesi, geleneksel haber fotoğrafçılığının güvenin azalmasına neden olmaktadır. Bu durum bir fotoğraf karesinde oynama, bir kişiyi silme, arka planı değiştirme gibi birçok farklı biçimde gerçekleşmektedir. Özellikle seçim dönemlerinde ve seçim arifesinde gerçekleşen pek çok manipülasyona uğramış fotoğraf görmek mümkündür. Miting alanlarındaki kişi sayısını klonlama bunlar içinde en çok görülen tekniktir (Geray ve Aydoğan, ilefarsiv.com/etik)

Almanya’da 2005 yılında “Yalan Söyleyen Fotoğraflar” adı ile manipülasyona uğramış fotoğraflar sergisi açılmıştır. Sergiyi gezenler arasında olan Bill Gates şöyle demiştir; “fotoğrafa hükmeden insan beynine de hükmeder”. Sergi de en çok savaş fotoğraflarının yani tarihe derin izler bırakacak olan görsellerin değiştirildiği görülmüştür (Yamı, 2009: 51-52).

Manipülasyon farklı amaçlar doğrultusunda yapılabilir. Bunları Uğur aşağıda verildiği gibi sınıflandırmıştır;

Gündem manipülasyonu: Bir kaynak bir kitleyi manipüle etmek istediğinde, önce bir gündem belirleyici olmalıdır. Gündemi belirledikten sonraki adım, etkili bir bilgi akışı ile konuyla ilgili kamuoyunu şekillendirmektir.

Propaganda ve İkna Manipülasyonu: Günümüz medya sahipleri, kitlelerin belirli konulara karşı tutumunu değiştirmek için manipülatif gazetecilik yapıyorlar. Bu gazeteciliğin sonucu, kışkırtma ve ikna etme girişimleridir. Belli bir yönde harekete geçmenin ön koşulu, o kişiye o yönde bir alternatif olduğunu bildirmek ve bu bilgiyi etkili bir şekilde almasını sağlamaktır. Bunu yapmanın en etkili yollarından biri fotoğraf kullanmaktır

Provokasyon Yöntemiyle Manipülasyon: Zaman zaman kitleler tepkilerini ortaya koyacak ve bazı çevrelerin dikkatini çekecek eylemlerde bulunabilirler. Bu eylemler sırasında çekilen fotoğraflar da nasıl kullanıldıklarına bağlı olarak kitleler için kışkırtıcı olabilir. Özellikle fotoğraf editörünün medyadaki yaklaşımı bu konuda önemlidir (Uğur, solidarticles.com).

Manipülasyona uğramış fotoğrafların temel kaynağı fotoğrafçının manipüle edilmiş olmasıdır. 511 haber editörü üzerinde yapılan bir araştırma da çoğunun manipülasyona karşı tavır sergilediği yönündedir.

Kitlelerin her geçen gün manipülasyona uğramış fotoğraflarla karşılaşma ihtimali artmaktadır. Bunun başlıca sebepleri ise; manipülasyona karşı bir tutum sergilenmemesi, kitlelerin daha kolay yönlendirilebilir hale gelmesi ve tepkisizleşmektir.

1.5 Propaganda Aracı olarak Haber Fotoğrafçılığı

Propaganda anlamı itibariyle etkileme, ikna etme olarak literatürde yerini almıştır. Ancak son yıllarda bu anlam üzerinde birtakım geliştirmeler yapılmaktadır. Propagandanın kötü şöhretini iyileştirmek ve eski anlamına kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Yapılan araştırmalar ve çalışmalar, propagandanın önceden tasarlanmış program ve iletilmek için hazırlanmış telkinler bütünü olduğu kabul etmektedir (Bektaş, 1996: 149).

Propagandanın kökeni insanoğlunun tarihi kadar eskiye dayanır (Özsoy, 2009: 69). Propaganda üzerine yapılan çeşitli tanımlamalar şu şekildedir: TDK (1998: 1827), propagandayı bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetme ve yayma amacıyla söz ve yazı gibi yollarla gerçekleştirilen bir çalışma olarak tanımlar. Aziz (2003: 14) ise, propagandayı mesajların otoriter bir üslup ile tek taraflı ve yoğun olarak hedef kitleye aktarılması olarak ifade eder. Mutlu (2008: 240), propagandayı örgütlü inandırma etkinliği olarak tanımlar ve çeşitli inandırıcı ya da ikna edici araçlarla fikirlerin ve değerlerin yayılması olarak görür. Özsoy (2009: 69), propagandayı bir fikrin her türlü araçtan yararlanarak hedef kitleye ulaştırılması olarak tanımlar. Ayhan (2007: 39), propagandayı toplumun görüş ve davranışlarını, kişilerin belirli bir görüşü veya belirli bir davranışı benimsemelerini sağlayacak biçimde etkileme girişimi olarak değerlendirir. Lilleker (2013: 223) ise, propagandayı toplumdaki bir grubun diğerlerinin tutum ve davranışlarını etkilemek için bilerek tasarladığı iletişim olarak tanımlar ve bu iletişimin sembolizm ve retorik sıkça kullandığını, duygusal ve irrasyonel yanımıza hitap ettiğini belirtir.

Propaganda faaliyetleri günümüz teknolojisinin gelişimi ile orantılı biçimde kullanım alanını da genişletmiştir. İletişim bilimcilerin görüşüne göre propaganda toplumda toplumsal etkileşim süreçleri içinde oluşmaktadır. Fikirlerin, kanaatlerin

oluşmasında en etkili araç propagandadır. Bir nevi en etkili iletişim araçlarından biridir (Bektaş, 1996: 149-179). Propaganda da farklı kitlelere ulaşmak adına farklı kanallar kullanımı gerçekleşmektedir. Fotoğraf, gazete, dergi vb. araçlar kullanılabilir (Orhon, 2004: 167).

Propaganda da asıl amaç fikir değişikliği yaratmak değil, kitleri bu değişiklik doğrultusunda harekete geçirmektir. Özellikle kamuoyu üzerinde baskı yaratmak adına bu tarz eylemler yapılmaktadır. Propagandacılar ise bilinçli olarak bu eylemleri kontrol altında tutmak ve yönlendirmek isterler. Bu durum farklı nedenlerden kaynaklanabilir, bazen bir görüşü değiştirmek için bazen de olay karşısında yeni bir tutum sergilemek için bazen de amaç sadece gündemi değiştirmek için olabilir (Özsoy, 1999: 22-23).

Propaganda kullanılan en önemli silahlardan biri de fotoğrafın gücüdür. Hem kitlelerce kolay ulaşılabilir olması hem de kolay manipüle edilebilir olması propagandacıların işini bir hayli kolaylaştırmaktadır. Fotoğrafın bu gücünden faydalananlara pek çok örnek verilebilir. Bunların başında faşist rejimler gelmektedir. Ve bu gücü ilk kullanan Nazileridir (Ulutürk, 2010: 429). Hitler propagandaya çok önem verirdi. Hatta ismi ile de özdeşleşmiş başkanlığını Joseph Gobbels'in yaptığı Propaganda Başkanlığını kurmuştur (Akay, 2013: 29). Hitlerin ve Gobbels' in propagandanın gelişimi üzerine büyük etkileri olmuştur. Yeni teknikler ve sistemler geliştirerek hiçbir faaliyeti şansa bırakmamışlardır (Domenach, 1995: 40-43).

1956 yılında yayınlanan "I Experss" dergisinde "Bilgi mi yoksa propaganda mı?" başlığı ile dönemindeki Macar ayaklanmasında çekilen iki fotoğraf verildi. Aynı olan belgelerin sırası değiştirilip ve farklı şekilde yorumlanması sunulmuştur. Burada ki amaç ise, farklı kanalların aynı görüntüleri kullanarak nasıl olayları kendi perspektiflerinden yayınlamış olduklarına dikkat çekmektir. Propaganda ile ilgili bir diğer farklı örnek Rus tanklarıyla ilgilidir. Aynı fotoğraf iki farklı yazı ile servis edilmiştir. İlk yazı da şöyle denmektedir "Halkların kendi kendilerini yönetme haklarını hiçe sayan Sovyet hükûmeti, Budapeşte'deki ayaklanmayı bastırmak için zırhlı birlikler gönderdi". İkinci yazı da şöyle: "Macar halkı, Sovyet halkından yardım istedi işçileri korumak ve düzeni korumak için Rus tankları gönderildi" (Freund, 2008: 143).

Görsellik, siyasal reklam ve propagandanın tarihine baktığımızda en fazla kullanılan öge olmuştur. Bu teknikler günümüzde de devam etmektedir. Fotoğraf

zaman zaman sözden daha etkili olmaktadır. Fotoğraf üzerinde değişiklik yapılabilmesi ile propaganda faaliyetleri de hız kazanmaktadır. Fotoğrafın bir yandan kitleler üzerindeki inandırıcılığı ile de kitleler de istenilen etkiler oluşturulmaya çalışmıştır. Çünkü toplum üzerinde bir fotoğraf makinesi yalan söylemez fikri hakimdir (Ayhan, 2007: 163).

İKİNCİ BÖLÜM

2. YENİ MEDYA VE DEZENFORMASYON

2.1 Dezenformasyon Kavramına Tarihsel Bakış

Dezenformasyon sözcüğü genel anlam yapısı ile yanlış, hatalı bilgilendirme olarak tanımlanmaktadır. Mizenformasyondan ayrılan yönü ise dezenformasyonda kötü niyet söz konusudur. Yanlış bilgi, çarpıtma, tutarsızlık gibi ard niyetli eylemler yer almaktadır (Arıkan, 2011: 19).

Dezenformasyon sözcüğünün kökeni Rusça “dezinformatsia” sözcüğünden gelmektedir. 1920’li yıllarda kapitalist olan ülkelerin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ne (SSCB) yönelik ideolojik kampanyalarını belirtmek amacıyla kullanılmıştır (Aşkın, 2015: 4).

Ojegov’ a göre dezenformasyon “yanlış bilgilendirme yolu ile hatayı teşvik etme” olarak tanımlanır. Rus literatüründe sözcüğün anlamı medya ve kamuoyunu da kapsayacak biçimde genişletilmiştir (Grandin, 1995: 21). 1952 yılında yayımlanan Büyük Sovyet Ansiklopedisinde dezenformasyon (dezinformatsia) kelimesi “*Kamuoyunu yanıltmak amacıyla yanlış haberlerin gazete, radyo vb. araçlarla yayılması*” şeklinde yazılmıştır. Aynı ansiklopedinin 1953 yılında çıkan Küçük Siyaset Sözlüğü, 1969 ve 1978 yılı basımlarında da dezenformasyona ilişkin “Kamuoyunu hata yapmaya teşvik etme amacıyla yanlış ve kışkırtıcı bir haberin gerçekmiş gibi sunulması” tarifi yapılmıştır (Grandin, 1995: 22).

2. Dünya Savaşı ile Batı’da kullanılmaya başlanan dezenformasyon sözcüğü, İngilizce Webster kelimesiyle “Kamuoyunu etkilemek ya da bir gerçeği gizlemek için kasti ve ekseriyetle de örtülü biçimde yayılan yanlış haber” şeklinde tanımlanmıştır (Bennett, 1981: 56).

Fransa’da ilk defa dezenformasyon sözcüğü 1956 yılında Boris Souvarine’nin SSCB hakkında yazmış olduğu “SSCB üzerine dezenformasyon” makalesinde kullanılmıştır (Grandin, 1995: 23).

Dezenformasyon SSCB’ de 17 Ekim Devrimi ardından bir nevi siyasi savunma olarak doğmuştur. 17 Ekim Devrimi ile SSCB, kapitalist ülkelere kuşatma altına alınmıştır. İzlenen politika ile yalan ve propagandadan daha farklı bir yol izlenmiştir (Aşkın, 2015: 19).

Dezenformasyon ile emperyalist kapital ülkelerin rejimleri ve ulusal çıkarları üzerinde etkili oyunlar oynanabilmektedir. Bu bağlamda dezenformasyon, gelişen iletişim araçları ve medya ile bu sınır tanımaz çarpıtma, yalan bilgi, değiştirme gibi toplum üzerinde yönlendirici etkiye sahip eylemlerini günbegün geliştirmektedir. Sovyet Rusya ile ba layan dezenformasyon serüveni  u an dünyanın bütün ülkelerinde görülebilmektedir.

2.2 Dezenformasyona Kavramsal Yaklaşım

2.2.1 Yeni Medya ve Dezenformasyon

Kitle iletişim araçlarının geleneksel yapısından farklı nitelikler göstermesi sebebiyle ‘yeni medya’ olarak isimlendirilen kavram, interaktif medyayı, ağ teknolojisini ve sosyal medyayı tanımlamak için kullanılır. “Bedenin bir uzvu haline gelen yeni iletişim teknolojilerinin etkisiyle hızla gelişen bilgisayar, cep telefonu, internet teknolojileri vb. dijital teknolojiler yeni medya başlığı özelinde toplanabilir” (Binark, 2007: 21).

Günlük yaşamda teknolojiye paralel olarak internetin hayatımızdaki rolü de artıyor. Özellikle sosyal ağlar bu rolde aktif olarak yer almaktadır. Fuchs'a (2011) göre *"sosyal medya, kullanıcıların kendi bağlantılarını oluşturmalarına, bağlı oldukları kişilerle iletişim kurmalarına ve kişisel bilgileriyle profiller oluşturmalarına ve payla malarına olanak tanıyan çeşitli medya, bilgi ve iletişim teknolojilerini içeren web tabanlı bir platformdur"* (Ulu  ve Yarcı, 2017).

"Kullanıcıların kolay ve özgürce içerik üretebildikleri, hızlı bir şekilde payla abildikleri ve geniş bir kitleye ula abildikleri  evrimi i platformlar" (Bostancı, 2019:22) olarak tanımlanan sosyal medya, iletişim tarzlarımızı büyük ölçüde deği tirmi tir.

Sosyal medyanın anlık ve interaktif özelliği nedeniyle birçok kişi aynı anda etkileşim kurabilmekte ve paylaşım gerçekleştirebilmektedir. Ancak sosyal medyanın denetim mekanizmasının eksikliği birçok anonim hesabın var olmasına ve dezenformasyona açık hale gelmesine yol açmaktadır (Soğukdere, 2020). Sosyal medyanın kaynağı belli olmayan ve teyitte muhtaç bilgilerin dolaşımda bulunması, kasıtlı olarak yayılması önemli sorunlar teşkil etmektedir (Aydın, 2020: 78-79).

Sanallaşma ile birlikte birçok farklı sanal kimlik oluşumu ortaya çıkmıştır. Sanal platformlarda kısıtlamaya mahal olmayan şekilde hareket eden, paylaşımda bulunan kitleler sosyal medya ortamına yön ve ivme vererek, çoğunlukla bilinçsiz bir şekilde yönlendirmektedir. Christakis ve Fowler (2012), günümüz sosyal medya kullanıcıları için “ağ insanı” kavramını kullanmaktadır.

Haberin oluşum sürecindeki tanıklık, kesin ve doğru bilgiye ulaşma gibi üretim sürecindeki etkenler sosyal medya ortamında kullanıcıların kaynak olduğu bir yapıya dönüşmüştür. Bu durum ise teyit edilmeyen haberlerin ve kaynakların dolaşıma girmesine neden olmaktadır. Böylelikle yanlış ve yalan haber üzerinden kanaatler ve tutumlar oluşmaya başlanmaktadır (Nguyen, 2021).

İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ile birlikte birey ve toplum nezdinde önemli değişimler yaşatmıştır. Akıllı telefonlar olmak üzere pek çok taşınabilir cihaz devrim olarak nitelendirilebilecek ölçü de dönüşüm yaratmıştır. Kitleler çoğunlukla toplumlaşmak, duygularını ve düşüncelerini nitekim özgürce paylaşmak adına sanal platformları tercih etmektedir. Ancak bu tercihte paylaşılan enformasyonun doğruluğunu ve yanlışlığını ayırt etmek güçleşmektedir. Bireyler sosyal mecralarda ürettikleri içeriklerin yanında, sosyal ve psikolojik olarak da istek ve duyularına karşılık aramaktadır (Poyraz, 2016: 61-91).

İnternet ağlarındaki hızlı değişimlerle birlikte edilgen konumdaki kitleler etken hale gelmiştir. Özellikle Web 2.0 teknolojisi toplum ve medya arasındaki ilişkiyi arttırmakla birlikte küresel boyutta internet kültürünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bireyler sosyal platformlarda kendi kimliklerinin yanında bambaşka kimliklere bürünmüşlerdir (Sacıhan,2020).

Yeni medya teknolojisi ile birlikte siyasal, kültürel ve sosyal birçok alanda dönüşüm yaşanmıştır. Dijital ağlar ile farklı iletişim kanalları ile dünyanın en uç noktasına dahi ulaşım mümkün kılınmıştır. Bu durum ‘küresel köy’ kavramı ile açıklanabilmektedir. Her türlü bilginin dolaşıma anlık girebilmesi ile de dijital teknolojiye dayalı bir toplumsal yapı oluşmuştur (Yengin, 2012: 92-97).

Dijital ortamlar ile ortaya çıkan yeni ilişki şekilleri, yeni toplumsallaşma tutumlarının ortaya çıkması sanal boyut ile gerçeklik algısının değişmesiyle aradaki fark net olmamaya başlamıştır. Hızlı bilgi ve içerik paylaşımına imkân tanırken yüz yüze iletişimin olanaklarından eksik kalması ile de eleştirilmektedir. Çambay’ın (2015:246) ifadesiyle “yoğun enformasyon içerisinde sanal ortamda yolunu

kaybetmiş mutsuz bir toplum yapısının inşasına neden olmaktadır.” Diyerek durumunun sanallaşmakta olan bir toplum yapısına dikkat çekmiştir.

Yeni medya teknolojisi birçok kazanımlara yol açarken, gazetecilik mesleği açısından da birçok değişime yön vermiştir. Geleneksel meslek anlayışının yanında sanal platformlar, dijital teknolojiler haber akışına farklı boyutlar kazandırmıştır. Geleneksel medya daha merkezîyetçi, kurumsal ve kitlesel haber üretimine dayalı iken yeni medya ortamı haber üretim boyutunu daha bireyci ve yeni aktörlerin oluşabileceği bir yapıya evirmiştir (Atikkan ve Tunç, 2011: 214-215).

Yeni medyayı geleneksel medya yapısından ayıran en önemli farklardan biri de yeni medya düzeninin etkileşimli ve anlık bir yapı da olmasıdır. Gazete, radyo, televizyon gibi araçların geri bildirimde bulunmasına olanak sağlamaktadır (Binark,2007: 21). Geleneksel kitle iletişim araçları ile kitlelere sunulan habercilik anlayışı yeni medya oluşumuna göre daha yavaş ve oldukça sınırlı imkânlar sunmaktadır (Taşkiran ve Kırık, 2016). Geray’ın (2003: 17) belirttiği gibi yeni medyada etkileşimde olan kullanıcı üzerinden kaynakla direkt olarak iletişime geçebilme olanağı ve geri bildirim alma imkânını sunmaktadır. Yeni medya kullanıcılarını katılımcı haline dönüştürerek diyalog esasına göre bir işleyiş getirmiştir. Bu yapı da habercilik anlayışında da birtakım değişimler yaşanmıştır. Ağ teknolojisinin etkileşim interaktif durumu kullanıcılar ile doğrudan iletişime geçilip dönüş almaya olanak sağlamıştır. İnternet gazeteciliğinin anlık değiştirilebilen güncel dinamikleri son dakika haberciliğinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Pavlik’in (2013: 188) değindiği gibi *“gerçek zamanlı gazeteciliğin artan önemi, dijital habercilikteki doğru olmayanlara da katkıda bulunmaktadır ve hız kimi durumda doğruluğun düşmanı haline gelmektedir.”*

Dijital teknolojilerin gelişimiyle gazetecilik yapısının meydana getirdiği önemli devimlerden biri de multimedya yani çoklu ortam özelliğidir. Ağ teknolojisi, görüntü, metin, ses gibi faktörlerin birlikte bulunduğu multimedya ortamıdır. Sahip olduğu özellikler bakımından habercilik anlayışında da farklı unsurlar barındırmaktadır (Taşkiran ve Kırık, 2016).

Hargreaves’a (2006: 180), göre internet kullanıcılarının birsel olarak medya da üretici konumuna dönüşmesi haberciliğin de toplum nezdinde sınırları net olmayan bir meslek haline dönüştüğünü ifade etmektedir. Ağ teknolojileri ile enformasyon sadece profesyoneller üzerinden değil bireysel kullanıcılar, vatandaşlar tarafında da dolaşıma girmektedir. *“Basının, halkın hangi bilgiyi*

öğrenmesi ve hangisini öğrenmemesi gerektiğine karar veren bekçi rolü artık gazeteciliğin tanımına kesin bir şekilde yetmemektedir” (Kovach & Rosenstiel, 2007: 26). Pınarbaşı’nın (2020) değindiği gibi, internet gazeteciliği haber üretim pratiklerini değiştirerek, haberin olağan bir yapıdan ayırarak, kullanıcıların geri bildirimleriyle her an güncellenebilir bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır.

İnternet teknolojilerinin gelişimi ile sosyal ağlarda yaygın kullanımı artmıştır. Sosyal medya da yer alan haberler artık sadece profesyoneller tarafında değil kullanıcı olan herkes tarafından paylaşılmaya, üretilmeye başlanmıştır. Bu durum yurttaş gazetecilik olarak literatürde yerini almıştır.

Kurt (2014)’a göre; ağ teknolojilerine bağlanabilme pratiği aynı zamanda bir gazetecilik faaliyetini de yerine getirme gücüne sahip olmak demektir. Haberin nasıl nesnesi bireydir. Ancak bireyleri özne konumuna dönüştüren bir yapı durumuna dönüştürmek için teknolojinin olanakları buna imkân tanır. Bu sayede teknoloji ile enformasyon geniş kitlelere ulaşır. Vatandaş veya diğer adıyla Yurttaş gazeteciliğini Rosen (2008), *“eskiden seyirci olarak bilinen insanların, gazetecilik araçlarını kullanarak birbirlerini haberdar etmeleri”* olarak dile getirirken, Ross & Cormier (2010:66), *“halkın halk tarafından, halk için haberleri”* şeklinde tanımlayarak, yurttaş gazetecilerinin serbest ve bağımsız çalışan gazeteciler olduğunu belirterek vatandaş gazetecilerinin geleneksel haber üretim süreçlerinden farklı olarak editöryel sürece dahil olmadan haber ürettiklerinin altını çizmiştir.

Gelişen ve yaygınlaşan teknoloji ile habere ulaşma eğilimleri de farklılaşmaya başlamıştır. Özellikle günümüz teknolojilerinde gazeteciler ulaşamadıkları haberlere veya haber kanallarına sosyal medya üzerinden ulaşma imkânı bulmuştur. Profesyonel gazeteciler içinde sosyal medya okuyucu ve izleyici olanağı bakımından da haberlerin paylaşıldığı bir mecra halini almıştır (Sine ve Sarı, 2018).

Medya profesyonellerinin sosyal medya gibi alternatif platformları kullanmasının yanında getirdiği diğer avantajlar ise haber çeşitliğinin fazla olması ve çoklu formatları (video, fotoğraf, grafik vb.) olması ve bu istekler istenilebildiği takdirde güncellenebilir oluşudur.

Bireylerin kullanımına sunulmasının ardından günden güne ardan sosyal medya kullanıcıları ile Facebook, YouTube, Twitter, WhatsApp, Instagram, TikTok gibi sosyal ağlar yeni gazetecilik türlerinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gelişen dünya düzeni ile medya profesyonelleri sosyal medyayı da kendi

hayatlarına entegre etmiş ve bunları mesleki pratikleri içinde kullanmaya başlamışlardır. Sanal ağlardaki etkileşim hızı düşünüldüğünde yanlış veya yalan bir enformasyonun yayılış hızı da bir o denli hızlı gerçekleşecektir. Ancak bu durumun aksi düşünüldüğünde yani bu yanlış enformasyonun veya haberin düzeltilmesi aynı hızla gerçekleşmeyecektir. Yanlış bir içeriğin hem üreticisi olan hem de tüketicisi olan kullanıcılar için açabileceği bazı sonuçları da bulunmaktadır.

Değinilmesi gereken başka bir konu ise özellikle Instagram’ında yaygınlaşmasıyla beraber görsel içerikli paylaşımların çoğalmasındır. Magazin gazeteciliğinin de doğasında bulunan görüntü verileri özellikler ünlerin de kendi hayatlarını bu platformda sunmaları magazin gazeteciliği için yeni bir alan oluşturmuştur.

2.2.2 Dezenformasyon Stratejileri

Bir bilginin yanlış şekilde servis edilmesi dezenformasyon için yeterli olmayabilir. Söz konusu bilgi dezenformasyonunda sadece art niyetli kişi ve gruplar da bazı zaman yeterli olmayabilir. Bunun için kamuoyunun yani toplumunda dezenformasyona uğramaya açık olması gereklidir. Toplum karakteri gereği manipülasyona açık olmalıdır. Aşkın’a göre, bir kitleyi enformasyon bombardımanı tutmak, herkesin aynı şeyi söylemesi, hiçbir kimsenin enformasyon sahibi olmaması, bir görüşün yaygın hale gelmesi iyi veya kötü olduğuna bakılmaksızın kabul görmesi o enformasyonun dezenformasyon haline dönüştüğünün bir göstergesi olarak karşımıza çıkar (Aşkın, 2015, 6).

Medya kanalıyla Dünya’da ve Türkiye’de dezenformasyona uğramış, insanları yönlendiren olaylar bilimsel çalışma yoluyla ortaya konmuştur (Nyhan ve Reifler, 2012; Edelman, 2001; Özgür Üniversite Forumu, 2000; Toprak, 2015). Medyanın servis kanallarının ne kadar güçlü olduğu ve ulaştığı kişi sayısına bakıldığı zaman hiçte azımsanmayacak kadar kişi dezenformasyona maruz kalıyor demektir. Dünya geneline bakıldığı zaman gerçekleşen olayların en az yüzde 80’inin Associated Press, United Press International, Reuters ve Agence France Press gibi büyük ajanslar tarafından servis edildiği (İnceoğlu, 2004, 81-84) düşünüldüğünde, belirli bir hedefe yönelik, haberler topluma servis edilir. Bu dezenformasyona uğramış haberler toplum genelinde ciddi sorunlara yol açabilir.

Bu sebepten ötürü medya propaganda aracı olarak kullanıldığında buna ‘kara propaganda’ denir. (Fallis, 2014, 625).

Bahsi geçen medyanın yayın organlarının propaganda aracı olarak kullanması günümüzde de yayın olarak karşılaşılan bir durumdur. Bu durumun toplum içi oluşturduğu tahribat derin yaralara da yol açabilir. Özet olarak propaganda faaliyet medya kollarında bilinçli olarak yapılan bir davranıştır. Haber metninin dezenformasyona uğraması için bazı stratejik yollar izlenir. Bu yollar aşağıdaki gibi kısaca sıralanır:

- 1. Yanıltıcı bilgiler hedef kesime iletilir ve negatif bir hava oluşmasına neden olur ve olumsuz yorumlar yapılır,**
- 2. Bu negatif hava karşısında gerçek bilgi savunuluyor imajı verilir ancak ardından gerçek bilgi geçersiz kılınır ve olumsuz yorumlara devam edilir,**
- 3. Hedef olarak seçime kesime yoğun şekilde çarpıcı ve ilgi çekici enformasyon bombardımanı yapılır (Agbedo ve Krisagbedo, 2014, 18-19).**

Dezenformasyon 3 kanalla gerçekleştirilir. Bunlardan ilki ve e çok kullanılanı medya kanalıyla, ikincisi iletişim araçlarıyla ve üçüncüsü gelişen teknolojiye paralel olarak ve her daim dezenformasyona açık bir şekilde olan sosyal medya yoluyla gerçekleştirilir.

Bu bağlamda değerlendirecek olursak medya maddi ve ideolojik çıkarlar neticesinde yaşanan olayları dezenforme ederek toplum neslinde aktararak kamuoyunu bir olay gerçekleştirmişçesine manipüle edebilir. Medya ortaya çıkardığı dezenformasyona en iyi örneklerden birisi Amerika’nın Irak Savaşı sırasında uyguladığı taktikler olarak gösterilebilir. Toplum tarafından en iyi bilinen olay ise er Jessica Lynch’ı kurtarma operasyonudur. Yaşanan bu olayı, Washington Post, Fox, NBC ve CNN gibi büyük medya kuruluşları, Lynch ve beraberindeki askerleri taşıyan askeri araç devrilmişti ancak Amerikan yönetimi bu kazayı Iraklılar ile savaşırken askerlerin yaralandığını hatta Iraklıların açtığı ateş sonucu olduğu yazmıştı. Amerikan askerlerini tıbbi filmlerinde olduğu gibi kahramanca bir kurtuluş hikayesi olarak lanse etmişlerdi (İnceoğlu ve Akıner, 2004).

Gelişen teknolojinin ekseriyetinde gelişen sosyal medya gündelik hayatımızın adeta bir parçası haline gelmiş durumdadır. Instagram, Facebook ve şimdi ki ismi ile X platformunda önce kişilerin kimlikleri (Avcı, 2015, 64-66),

ardından olaylar dezenformasyona uğramıştır. Bir kişinin birçok ağda yeni profil oluşturabildiği bu sanal evrende, kötü niyetli kişiler tarafından propaganda veya örgütlenme faaliyeti olarak kullanılabilir. Geçtiğimiz yıllarda ülkemizde de dezenformasyona en iyi örnek oluşturacak olarak ‘Gezi Parkı’ olayıdır. Ana akım medya kuruluşlarının enformasyon aktarmada yetersiz kaldığı noktalarda, sosyal medya alternatif medya olarak devreye girmiştir. Birçok dezenformasyona uğramış haber ve içerik akışı bu kanallar üzerinden sağlanmıştır. Yüzler servis edilen fotoğraf, video ve haberin bir süre sonra gerçeği yansıtmadığı ortaya çıkmıştır (Çetin, 2014).

Dezenformatik bilginin akış içerisinde bu kadar hızlı yayılmasının başka bir boyutu da toplumun doğru bilgi ve yanlış bilgiyi ayırt edememiştir. Özellikle günümüzde sosyal ağlar üzerinde günde binlerce bilgi kirliliği yaşanmaktadır. Buna önlem olarak ise, kamuoyunun bu boyutta yeteri kadar bilgilendirilmesi yatmaktadır. Doğru ve yanlış bilgiyi dağarcık süzgecinden geçirilmesi ve fayda sağlayacaktır.

2.2.3 Dezenformasyonla Mücadele Araçları

Bireyler medya da sarf edilen mesajları, içerikleri anlamlandırmada bazen yetersiz kalabilir. Medya okuryazarlığı eğitimi ise tam olarak burada devreye girmektedir. Medya okuryazarlığı alan bireyler medyadaki enformasyonları daha iyi çözümleyerek mantık süzgecinden geçirebilir. Ve öte yandan bireyler kendi içeriklerini de üretebilir.

Medya okuryazarlığı geçmişten günümüze iletişimin, psikolojinin ve sosyoloji gibi pek çok disiplinin ele aldığı konulardan biri olmuştur. Aufderheide, medya okuryazarlığını farklı şekillerdeki içerikleri almada ve analiz etme yeteneği olarak kullanırken (Aufderheide, 1993), Burn ve Durran, göre, medya okuryazarlığı içerikleri farklı bir bakış açısıyla değerlendirmeyi medya içeriği üretme yeteneği oluğunun altını çizer (Burn ve Durran, 2007:5-7)

Teknolojinin gelişimiyle medya okuryazarlığı da alanında farklı dallara devrilmiş ve günümüzde eleştirel bir perspektif kazanmıştır. Medya içeriklerinin ise bu düzlemde üretme becerisine geçilmiştir. Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte farklı okuryazarlıklar boyut kazanmış bu alanda; dijital okuryazarlık, oyun

okuryazarlığı, internet okuryazarlığı, yeni medya okuryazarlığı gibi türleri tanımlansa da asıl olan bu türleri medya okuryazarlığı kapsamaktadır.

Pedagojik olarak değerlendirildiğinde medya okuryazarlığı iki paradigamadan etkilenmektedir. Bunlar koruyucu ve eleştirel medya pedagojisidir. Bu paradigamalardan koruyucu medya pedagojisi koruyucu amaçlıdır. Bireyleri medyanın zararlı etkilerden korumayı hedeflemektedir. Koruyucu medya pedagojisinden farklı olarak, medya okuryazarlığında ise amaçlanan bireylerin medya etkilerini kendileri sınırlandırmayı ve bu medya etkilerine karşı kendilerini savunmayı öğretmektir (Alver, 2004:12). Bir diğer pedagojik yaklaşım olan eleştirel medya pedagojisinde ana hedef toplum, kültür ve iktidar ilişkilerinin sorgulanmasında eleştirel düşüncenin ön planda olmasını sağlamaktır ve bu düşünce kapsamında hareket edilmesidir.

Yeni iletişim teknolojileri doğrultusunda, eleştirel medya okuryazarlığı bireylerin medya, kültür ve iktidar ilişkileri olmak üzere bunları analiz etme ve yorumlama temeli üzerine kurulmuştur (Barton, 2019: 1033). Medyada yer alan çok fazla enformasyona maruz kalan bireylere kazandırılmaya çalışılan boyut ise arka planı görme ve uğrayacağı zararı fark etme yenisidir (Çiftçi,2018:102).

Medya okuryazarlığı yaklaşımlarında bazı ortak kabul almış ve altı çizilen temel ilkeler bulunmaktadır. Thoman (2021), bu yaklaşımları şu şekilde sıralar;

- 4. Medyada yer alan tüm mesajlar yapısal bir işlemde geçmiştir.**
Yapılanmıştır.
- 5. Medyada yer alan bu tarz yapılandırılmış mesajların kendi kuralları bulunur ve o denli yaratıcı bir dil kullanır.**
- 6. Her birey aynı mesajı farklı anlam çıkarabilir.**
- 7. Medya araçları çoğunlukla bir kar sağlamak üzerine kurulmuş araçlardır. Ticari bir iş olarak da sınıflandırılabilir.**
- 8. Medyada yer alan içeriklerde değerler ve kaleminden çıkan kişinin bakış açısı gizlidir.**

Gelişen iletişim teknolojileri ışığında gelişen iletişim araçları bireyleri çok fazla enformasyona maruz bırakmaktadır. Medya okuryazarlığı çerçevesinde bu içeriklere şüpheli bir yaklaşım izlenmeli ve haberin ana kaynağı araştırılmalıdır.

Medyada üretilen içeriklerde beşerî kaleminden çıktığından hata ve yanlışlar veya yanlış olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Bu noktada bir içeriğe dolaşıma sokmadan önce kaynağı araştırılmalı ve söz konusu haberin amacının ne olduğu iyi ölçülmelidir.

Medya okuryazarlığı eğitimi bireylerin hayatları boyunca kullanmaları gereken becerileri onlara kazandıracaktır. Eleştirel düşünme, sorgulama yetisi sağlayacaktır.

2.1 Haber Doğrulama Platformları

Doğruluk kontrolü, medya platformlarında, çevrimiçi içeriklerde ve toplumun gündemini etkileyen sosyal veya siyasi figürlerin beyanlarının doğruluğunu veya yanlışlığın kanıtlamaya yönelik bir çaba ve araştırma sürecidir. Bu çabalar, iddiaların gerçekliğini belirlemek ve kamuoyunu doğru bilgilendirmek hedefiyle yürütülür.

"Doğruluk kontrolü" teriminin basılı yayınlarda ilk kez kullanıldığına dair izler, muhtemelen 1938 yılında Colliers dergisindeki bir Time reklamında bulunabilir. Time dergisinin büyümesinden bahseden reklamda, *"ondan yirmi ikiye kadar araştırmacıları ve doğruluk kontrolcülerini [...]"* ifadesi kullanılarak bu terim basılı medyada yer almış olabilir (Fabry, 2017). Bu, doğruluk kontrolünün uzun bir geçmişe sahip olduğunu ve medya tarafından önemsenen bir kavram haline geldiğini gösterir.

Doğruluk kontrolü ve hataların düzeltilmesi çabaları, gazetecilik tarihine oldukça yakın bir zaman diliminden beri varlığını sürdürmektedir. Haber odaları, içeriğin doğruluğunu kontrol eden kişileri istihdam etmekte ve haberlerin yayınlanmadan önce titizlikle incelenmesini sağlamasını amaçlıyor.

Bu çabaların kökenleri 18. yüzyılın başlarına kadar uzanıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan dergilerde düzeltmeler bulunurken, daha sonraları ulusal düzeyde yayın yapan dergi ve gazetelerde tam teşekküllü doğruluk kontrolü bölümleri oluşturulmuştur (Graves, 2013). Örneğin, Ralph Pulitzer ve Isaac White tarafından 1913 yılında New York World gazetesinde kurulan *"Doğruluk ve Tarafsızlık Bürosu"* gibi, 20. yüzyılın başlarında basılı yayınlarda doğruluğu artırmayı hedefleyen girişimler ortaya çıkmıştır.

Bu tür birimler, özellikle dikkatsizliklerin düzeltilmesi ve yalan haberlerin önlenmesi üzerine odaklanmıştır. Doğruluk ve Tarafsızlık Bürosu, okuyucuların şikâyetlerini dikkate alarak, hataları düzeltmeye ve yalan haberleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu tür girişimler, o dönemde yayıncılar tarafından *"benzersiz bir yenilik"* olarak kabul edildi.

Ancak, bu erken dönem doğruluk kontrolü çabaları, haberlerin gerçekliğiyle ilgili olarak daha çok muhabirlerin doğru bilgiyi aktarıp aktarmadığına odaklanmıştır. Yani, haberlerin doğruluğunu sağlama amacıyla, daha çok metinlerin içeriğinin dikkatlice incelenmesi ve hataların düzeltilmesi üzerinde durulmuştur (Fabry, 2017).

İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte, çeşitli konulara odaklanarak hizmet sunan ve bu konularla ilgili içerik veya söylemlerin doğruluğunu belirlemeyi amaçlayan platformlar ortaya çıkmıştır. Saka'ya göre (2017), gazetecilik tarihine baktığımızda, günümüzdeki kadar büyük bir veri üretimi söz konusu değildir. Güngör'e göre ise (2013: 380), bilgi kirliliği günümüzde internetin önde gelen bir sorundur ve insanların bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Greenslade (2016), yeni medyanın başlıca sorununu yalan haberlerin hızla yayılması ve bu haberlerin doğruluğunun doğrulanmasının zorluğu olarak tanımlamaktadır. İnternet teknolojilerinin veri üretimini artırmasıyla birlikte, bilgi ve haberlere ulaşma sürecimizde doğruluğun ne olduğunu ayırt etme zorluğu yaşanıyor.

Medyaya olan güvenin azaldığı bir dönemde, haber tüketicilerinin güvensizliği dengelemesi beklenen yeni araçlar (Çavuş, 2018: 55) geliştirme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçların doğuşuyla birlikte, doğrulama platformları gibi işlevlere sahip olan platformlar dünya genelinde hızla yayılmaya başlamıştır. Bu platformlar, bize ulaşan bilgileri değerlendirme, doğrulama ve kaynakları araştırma gibi önemli işlevlere sahiptirler ve böylece doğruyu ortaya çıkarmaya yardımcı olurlar.

Çevrimiçi doğruluk kontrolünün öncülerinden biri, internetin ilk günlerine kadar uzanan bir site olan Snopes.com'dur. 1996 yılında daha önce gazetecilik deneyimi olmayan evli bir çift olan Barbara Mikkelsen ve David Mikkelsen tarafından kurulan platform, bugün aylık 6 milyondan fazla ziyaretle internetteki en popüler doğrulama sitelerinden biridir (Graves, 2016:28). Snopes.com sadece haberleri değil, aynı zamanda internette dolaşan dedikoduları ve şehir efsanelerini

de doğruluk kontrolünün bir parçası olarak değerlendiriyor. Gelir modeli reklama dayalıdır.

Tamamen ABD siyasetine odaklanan ilk tarafsız doğrulama platformu olan Spinsanity, 2001 yılında üç yeni üniversite mezunu tarafından kuruldu (Graves, 2016:28). Bu platformun kurucularından biri olan Brendan Nyhan, daha sonra sekme efekti kavramını ortaya atan kişilerden biri oldu. Spinsanity, 2004 ABD başkanlık seçimleri sırasında 400'den fazla iddiayı araştırdı. Ancak platformun faaliyetleri, kurucularından birinin muhabir olması, bir diğerinin gazetecilik okulunda çalışmaya başlaması ve Brendan Nyhan'ın siyaset bilimi alanına odaklanmasıyla sona erdi.

2003 yılında, FactCheck.org, Annenberg Kamu Politikası Merkezi'nin desteğiyle, siyasi söylemde kalıcı bir doğrulama platformu olarak başlatıldı. Eski gazeteci Brooks Jackson ve iletişim uzmanı Kathleen Hall Jamieson tarafından kurulan bu kar amacı gütmeyen platform, profesyonel gazetecilerden oluşan bir ekibe sahiptir (Graves, 2016:29). FactCheck.org gelir modeli, reklamlara değil, vakıflardan ve bireylerden gelen bağışlara dayanmaktadır. Platform, sendikalardan, özel şirketlerden ve gerilla gruplarından bağış kabul etmemektedir.

2007 yılında Tampa Bay Times'ın bağımsız bir projesi olarak kurulan PolitiFact, gazeteciliğin en yüksek onurlarından biri olan Pulitzer Ödülü'ne layık görüldü (Graves, 2013). 2015 itibarıyla, PolitiFact veritabanı 5.000'den fazla doğrulanmış bilgi içermektedir. Bugün 7 editör ve muhabir haftada yaklaşık 20 teftiş yapmaktadır (Graves, 2016:33).

Eylül 2007'de, PolitiFact'in kuruluşundan sadece 4 ay sonra, Washington Post kendi doğruluk kontrolü girişimini başlattı (Graves, 2016:34). Washington Post'un doğruluk kontrolü sekmesi 2008 ABD başkanlık seçimleri sırasında yoğun bir şekilde kullanılmış ve 2011 yılında düzenli bir köşe yazısı olarak gazetede yerini almıştır (Graves, 2013).

Son on yılda, dünya çapında bağımsız doğrulama platformlarının sayısı önemli ölçüde artmıştır (Cherubini & Graves, 2016). Duke Reporters' Lab'e (2018) göre, dünyada aktif olan toplam 149 doğrulama platformu bulunmaktadır. Platformların %90'ı 2010'dan sonra oluşturulmuştur (Cherubini & Graves, 2016). Günümüzde doğrulama platformları, Kuzey Amerika, Avrupa, Asya, Güney Amerika, Afrika ve Avustralya gibi farklı kıtalarda 50'den fazla ülkede mevcuttur (Griffin ve Stencel,

2018). Türkiye'den Accuracy Share ve Teyit.org gibi platformlar da bu alanda önemli rol oynamaktadır.

Cherubini ve Graves (2016) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, çoğu doğrulama platformu kendilerini gazeteci olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bu platformlarda çalışanların %40'ı aktivist ve siyaset uzmanı, %30'u bilim insanı ve %20'si teknoloji uzmanı olarak nitelendirilmektedir.

Günümüzde doğrulama platformları, politikacılar açıklama yaptığında, son dakika haberleri paylaşıldığında, şehir efsaneleri yayıldığında ve sosyal medyada söylentiler hızla yayıldığında bile bilgi ve iddiaların doğruluğunu değerlendirme ve kamuoyu ile paylaşma yeteneğine sahiptir. Teyitçilerin aldatma ve kafa karışıklığını azaltma yeteneği, üç temel doğrulama tekniğinin anlaşılmasına dayanmaktadır (Graves ve Glaisyer, 2012):

İnsanların Zihinsel Süreçlerini Değiştirmek: Doğruluk kontrolü, dezenformasyona karşı etkili bir karşı ağırlıktır. Aynı zamanda, doğru bilgiyi doğru kitleye iletmek ve yanıltıcı ifadeler hakkında şüphe uyandırmak gerekmektedir.

Gazeteciliği Değiştirmek: Teyitçilerin amacı, gazetecilerin suçlamaları hızlı bir şekilde bildirmelerine yardımcı olmak değil, iddiaları incelemek ve raporlamak ve siyasi figürlerin yanıltıcı ifadeleriyle mücadele etmektir.

İletişimin Manipülasyonu: Teyitçiler ve gazeteciler, siyasi manipülasyonu ifşa ederek siyasi figürler üzerinde baskı uygulayabilirler. Bu baskı, onları yanıltıcı ifadelerden kaçınmaya ve gelecekte benzer girişimleri önlemeye teşvik edebilir. Hakikat sonrası çağda, doğrulama platformları ve teyitçiler, insanların iyi ve kötüyü ayırt etmek için demokratik bir hak olan doğru bilgiye erişmelerini sağlamada kilit bir rol oynamaktadır. Ancak tarafsızlık ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde haber incelemesi yapan platformların karşılaşılabileceği en önemli zorluklardan biri insan zihni ve davranışlarıdır. Önceden var olan güçlü inançlara sahip kişiler, doğrulama yanlılığı gibi faktörlerle kendi görüşlerini güçlendirmeye meyilli olabilirler. Bu durum, platformlar tarafından doğrulanan bilgilerin tüketici tarafından nasıl işlendiği ve yorumlandığı ile doğrudan ilgilidir ve platformların gerçeğe ulaşmasının önündeki en büyük engellerden biridir.

Hayatın her kesimine yayılan dijital bir dünyada, insanlar beğeni almak, takipçi kazanmak veya birçok farklı nedenden dolayı yanlış bilgi ve söylentiler yayabilir. Temel gerçek, özellikle acil durumlarda ve kriz anlarında yapılan mesajlara söylentiler ve yanlış bilgiler eşlik etmesidir. Son yıllarda birçok ülke,

herkesin doğrulama sanatında ustalaşmasına olanak tanıyan çok sayıda araç, teknoloji ve teknik geliştirmiştir (Silverman, 2015:9).

Sosyal medyada giderek ciddileşen bir sorun haline gelen bilginin doğrulanması sorununu çözmek için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan biri olan “Verification Handbook”un temel amacı gazetecileri ve sivil toplum çalışanlarını tespit etmek olsa da aslında herkesin kullanabileceği bir kaynaktır. Kapsamlı bir rehber olan Doğrulama Kılavuzu'nda bazı kaynak doğrulama araçları da yer almaktadır (Silverman, 2015: 9). Reuters Gazetecilik Enstitüsü'nün Google Dijital Haber İnisiyatifi'nin desteğiyle hazırladığı "Avrupa'da Doğruluk Kontrolü Yapan Haber Sitelerinin Yükselişi" başlıklı rapora göre, bu tür siteler 2000'li yılların başında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıktı ve daha sonra diğer ülkelere yayılmaya başladı. Veriler, dünyada 119 aktif grup olduğunu gösterdi. Siyasi haberlerle ilgili ilk doğrulama sitesi, 2005 yılında İngiltere seçimleri sırasında bir blog aracılığıyla Channel 4 News tarafından başlatıldı. Fransa ve Hollanda'da da benzer oluşumlar uygulanmıştır.

Gerçek kişi olmayan, gerçek hesap şeklinde olan ve sistem tarafından yönetilen, ağırlıklı olarak kamuoyu oluşturmak amacıyla açılan (Y.n.) ve 2010 yılı sonu itibariyle 10 ülkeye yayılan hesapların adıdır (Fındık, 2017). 2017 yılında Google, 48 ülkede haberler ve makaleler için doğruluk kontrolü hizmetleri sunmaya başladı. Dünya genelinde doğrulama platformlarının yükselişinde olan Türkiye'de Doğruluk Payı adlı bir grupla çalışacağını ve bu şirketin yapacağı analizlerin haberleri doğru ve yanlış olarak sınıflandırmak için kullanılacağını söyledi. Ayrıca Türkiye'nin teyit.org, gününyalanları.com, doğrula.org sitelerinin oluşturulmasıyla doğrulama platformlarında kademeli bir artış gördüğü söylenebilir.

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde doğrulama eyleminin ilk anlamı "Doğrulama, teyit, tasdik, tasdik işi"; ikinci anlamı ise varsayımın doğruluğunu teyit etmek için deney ve mantıksal ispat yoluyla gerçekleştirilen işlemler bütünüdür" (TDK, 2022). Türkiye'de "Yalansavar", "Malumatfuruş", "Bilim Kazanı", "Doğrula.org" ve "Teyit.org" adlı platformlar bulunmaktadır. Ancak bu kuruluşlardan sadece ikisi (Teyit.org ve Accuracy Payı) Uluslararası Bilgi Doğrulama Ağı'nın (IFCN) üyeleridir ve IFCN tarafından belirlenen ilkelere bağlı kalmayı taahhüt etmektedir. Türkiye'de doğrulama ve doğrulamanın en aktif olduğu kurumlar Accuracy Payı, Teyit.org ve Malumatfuruş'tur (Saka, Sayan ve Görgülü, 2017).

2.3.1 Türkiye’de Haber Doğrulama Platformları: Teyit.Org

2016 yılında, yeni medya ve geleneksel medyanın gündeminde yer alan şüpheli bilgi ve suçlamalar, güncel haberler ve daha birçok alanda doğrulama araştırması yapan Teyit.org faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye merkezli ikinci doğrulama platformu olan Teyit.org, Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı'nın (IFCN) bir üyesi olup, medyanın doğrulama çabalarını desteklemek için First Draft ile işbirliği yapmaktadır.

Teyit.org, Ekşi Sözlük'te yayılan şüpheli bilgilerin doğrulanması ve yayılmasının önlenmesi amacıyla Ekşi Sözlük ile işbirliği yapmaktadır. Ayrıca, Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen ve katılımcı demokrasiyi teşvik etmek amacıyla sivil toplum kuruluşları tarafından kurulan Denge ve Denetleme Ağı'nın bir üyesidir.

Kâr amacı gütmeyen bir yapıya sahip olan Teyit.org, sürdürülebilirliğini AB Aktivist Destek Programı Sivil Düşün, Avrupa Birliği ve European Endowment for Democracy (EED) gibi kuruluşların desteğiyle sağlamaktadır. Ayrıca, içerik üreticilerine abonelik hizmeti sunarak ve Patreon gibi platformlar üzerinden destek alarak bir gelir modeli oluşturmayı hedeflemektedir. Teyit.org editörü Gülin Çavuş, platformun kurulduğu günden bu yana hibe ve vakıflarla desteklendiğini, ancak tarafsızlık ve şeffaflık ilkelerini korumak için hibe ve fon paylarını azaltarak kullanıcıların daha fazla destek sağladığı bir modele geçmeyi planladıklarını belirtmiştir. Ekim 2016 – Ekim 2017 tarihleri arasında yıllık bütçe 432.000 TL olarak belirlenmiş olup, bunun %57'si insan kaynakları, %17'si teknoloji, %15'i muhasebe/hukuk, %7'si iş seyahati ve %4'ü reklam harcamalarında kullanılmıştır.

Teyit.org, bilgileri doğrulama sürecini dört aşamada gerçekleştirir:

Tarama: Kullanıcılar çevrimiçi olarak karşılaştıkları bilgileri doğruluğundan şüphelenerek Teyit.org'a Facebook, Twitter, WhatsApp ve e-posta yoluyla bildirirler. Ayrıca, Teyit.org editörleri gün boyunca şüpheli bilgileri tarayarak "Dubito" adlı yönetici panelinde toplar.

Seçim ve Önceliklendirme: Dubito'da toplanan bilgiler üç kritere göre seçilir ve önceliklendirilir: doğrulanabilirlik, yaygınlık ve önem. Bilgiler doğrulanabilir değilse arşivlenir ve silinir. Yaygınlık, bir bilginin sosyal medyadaki

etkileşim sayısı ve dağılımına göre belirlenir; önem ise, içeriğin kutuplaştırıcı, ayrımcı veya hedef alıcı olup olmadığına göre değerlendirilir.

Araştırma ve Yayın: İnceleme için seçilen iddialar üzerinde en az iki doğrulanabilir delil bulunursa, analiz yapılır ve deliller adım adım sunulur. Kanıtlar doğru değilse analiz yayınlanmaz. Dikkate alınan ifadeler "Doğru", "Yanlış", "Karma", "Belirsiz" olarak sınıflandırılır.

Etki Takibi: Analiz edilen iddia yayınlandıktan ve sosyal medyada paylaşıldıktan sonra, yanlış bilgi içeren sosyal medya hesapları ve haber siteleri kontrol edilir. Yanlış bilgileri düzelteren veya kaldıran platformlar varsa Teyit.org'un Twitter hesabında paylaşılır. Ayrıca, Teyit.org Google'da aranan bir anahtar kelimenin analizini ilk sıralarda gösterir ve Facebook ile işbirliği yaparak doğrulanmış haberlerin daha alt sıralarda yer almasını sağlar.

Türkiye'deki diğer doğrulama platformlarından Yalansavar.org, 2009 yılında kurulmuş olup internette dolaşan yanlış bilgi ve iddiaları çürütmeyi amaçlar. Gelir modeli olmayan bu platform, gönüllülerden oluşan bir ekip tarafından yönetilir. Dogrulukpayi.com, 2014 yılında kurularak politikacıların söylemlerini ve açıklamalarını inceler ve mevcut hükümetin seçim vaatlerini takip eder. Factshare, Poynter Enstitüsü tarafından kurulan Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı'nın bir üyesidir. Malumatfurus.org ise 2015 yılında kurulmuş ve köşe yazarlarını eleştiren bir platformdur.

Teyit.org, internet ortamında yayılan bilgilerin doğruluğunu veya yanlışlığını tespit etmek amacıyla 2016 yılında kurulmuştur. Platform, Avrupa Birliği ve European Endowment for Democracy'nin desteğiyle AB Aktivist Destek Programı "Sivil Düşün" kapsamında faaliyet göstermektedir. Teyit.org, sosyal medya ve WhatsApp mesajları üzerinden gelen şüpheli haberleri dört aşamalı bir süreçle inceler. Platform, siyaset, tarih, bilim, sağlık ve şehir efsaneleri gibi çeşitli kategorilerde doğrulama yaparken kullanıcılarına şüpheli bilgileri nasıl kontrol edeceklerine dair yöntemler sunar.

Gazeteci Mehmet Atakan Foç'un öncülüğünde kurulan Teyit.org, kâr amacı gütmeyen ve sosyal etki odaklı bir girişimdir. Teyit.org, internet kullanıcılarının doğru bilgiye ulaşmalarını sağlamak amacıyla eğitim faaliyetleri de düzenlemektedir. Platform, dezenformasyon sorununa sürdürülebilir çözümler arayarak farklı paydaşları bir araya getirmektedir.

Teyit.org'nin misyonu, yaygın olarak bilinen yanlış bilgilerden sosyal medyadaki şüpheli bilgilere kadar geniş bir yelpazede konuları kontrol ederek internet kullanıcılarının doğru bilgiye ulaşmasını sağlamaktır. Platform, yeni medya okuryazarlığını artırmayı ve eleştirel düşünme alışkanlığı kazandırmayı amaçlar. Teyit.org faaliyetleri Uluslararası Doğruluk Denetleyicisi Ağı'na (IFCN) uygun olarak yürütülmekte olup, IFCN dünya genelindeki doğrulama platformlarını bir araya getirerek dezenformasyona karşı küresel mücadeleye katılmaktadır.

Doğrulama süreci Teyit.org web sitesinde ayrıntılı olarak açıklanmakta ve konuların dağıtılması, ön araştırma yapılması, yazım süreci ve son olarak editöryal kontrol aşamalarından oluşmaktadır. Teyit.org, nesnellik, açıklık, düzeltici politika ve ekonomik şeffaflık ilkelerini benimsemekte ve herhangi bir siyasi bakış açısının etkisine izin vermemektedir. Ayrıca, kaynakların kimliğinin gizliliğini korumak için gerekli gerekliliklere uyulmaktadır (Teyit, 2022).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 HABER FOTOĞRAFLARINDAKİ DEZENFORMASYON: RUSYA – UKRAYNA SAVAŞI ÖRNEĞİ

3.1 Rusya – Ukrayna Savaşının Tarihsel Arka Planı

Rusya'yı Ukrayna topraklarında cepheden savaş başlatmaya iten faktörler arasında 2014 yılında Kırım'ın ilhakı ve Batı'nın yeterince yanıt verememesi yer almaktadır. Bu durumda Rusya'nın kullandığı hibrit savaş yöntemlerinin etkisi büyüktür. Kırım'ın ilhakının Rus halkının desteğini alması ve bir kahramanlık hikayesine dönüşmesi, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik harekâtının başlamasında da etkili olmuştur (Dempsey, 2022; Karasoy, 2021:51; "Küçük", 2022).

İkincisi, Rusya'yı cesaretlendiren bir diğer unsur da Batı'nın Ukrayna'daki savaştan önceki konumudur. Fransa Cumhurbaşkanı Macron'un 2019'da "beyin ölümü" terimini kullanması ve İngiltere'nin Brexit sonrası 2020'de Avrupa Birliği'nden çıkması gibi olaylar Batı'nın zayıflığını göstermiştir (BBC Türkçe, 2019). Ayrıca ABD'nin 2021 yılında Afganistan'dan asker çekme kararı, Rusya'nın Batı'nın zayıflığını hissettiği koşullarda hareket etmesine olanak sağlamıştır.

Savaş öncesinde Batı'daki genel atmosferi değerlendiren Rusya, 24 Şubat 2022 tarihinde askeri operasyon başlatmıştır. Pek çok uzmanın beklentilerinin aksine 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya, Avrupa'da "Blitzkrieg" olarak adlandırılan hızlı bir kara harekâtı başlatmıştır (Haring, 2022). Bunun etkilerine ve Avrupa'daki etkilerine geçmeden önce, savaşın genel seyrini anlamak için 24 Şubat 2022'ye kadar olan sürecin bir özeti aşağıdaki Tablo 1'de verilmiştir.

Rusya'nın 2021 yılının ilk çeyreğinde Ukrayna sınırında başlayan düşmanlıklar ve 2022 yılının Şubat ayında konvansiyonel bir savaşa dönüşmesi, farklı kaynaklar tarafından farklı hedeflerle ilişkilendirilmektedir. Bu hedefler arasında Ukrayna'da başlayan Batılılaşma sürecinin durdurulması, Ukrayna'nın NATO üyeliğinin engellenmesi, tarafsız bir ülke olarak kalmasının sağlanması ve NATO ve ABD'ye karşı Rus gücü gösterilmesi yer almaktadır (Haring, 2022; McEnhor ve Croa, 2022; Gerçekler ve Sundby, 2022).

Savaşın patlak vermesiyle birlikte bu olayın Almanya Şansölyesi Scholz tarafından bir "dönüm noktası" ve Sovyetler Birliği'yle ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan "Doğu politikasının" iflası olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir (Little, 2022). İngiltere Dışişleri Bakanı Liz Truss ise tam tersine savaşın patlak vermesini bir "paradigma değişimi" olarak yorumlamıştır (Little, 2022). Savaşın Avrupa'daki büyük kara savaşlarını sona erdirdiği ve Soğuk Savaş'ta yeni bir dönem başlattığı ileri sürüldüğü için bu değişimin güvenlik ve dış politika paradigmalarında meydana geldiği varsayılmaktadır (Little, 2022; Sarotte, 2022; "Vimont", 2022).

Rusya-Ukrayna savaşı sadece konvansiyonel bir savaş değil, hibrit, asimetrik ve vekalet savaşı gibi farklı türlerde ele alınan birçok yönü de ele almaktadır. Bu çerçevede, tarafların savaş alanında kullandıkları yöntemler, siber uzaydaki savaş gücü ve mücadelesinin yanı sıra dünya çapında Rusya'ya uygulanan ekonomik yaptırımlar dikkate alınmaktadır.

3.2 Savaşta Kullanılan Dezenformatik Yöntemler

Savaşın doğasını ve özelliklerini incelemenin yanı sıra, savaşı stratejik, operasyonel ve taktik düzlemlerde anlamak da modern askeri araştırmanın önemli bir parçasıdır. Bu bağlamda, modern savaş belirli parametrelere göre önemli tarihsel dönemlere bölmek için sürekli girişimlerde bulunmaktadır. Wright'ın literatürdeki tasnifinin yanı sıra William S. Lind ve Thomas H. Hammes'in savaşı kuşaklara ayırma girişimleri, modern savaş tutarlı kriterler ışığında dönemlere ayırarak anlamlı bir eser haline getirmiştir. Bu, modern savaşın özelliklerini anlamada ve savaşa yeni yaklaşımların oluşumunu incelemeye yararlı bir işleve hizmet eder. Bu amaçla, hibrit savaş kavramı bu yaklaşımla uyumlu olduğu için Lind ve Hammes'in modern savaş nesillere ayırma yaklaşımı seçilmiştir.

Lind'in sınıflandırmasına göre, modern savaş 1648'de Vestfalya'da başlar ve 4 bölüme ayrılarak açıklanabilir. Bu yaklaşım genellikle teknolojik gelişmelerin ve operasyonel düzeydeki taktik yaklaşımlardaki farklılıkların savaş olgusunu oluşturduğu öncülüne dayanmaktadır. Lind'e göre, modern dünyadaki ilk nesil savaşlar Vestfalya düzeniyle başlar ve Napolyon Avrupa'sında kendini gösterir. tüm Avrupa devletlerinde düzenli ve merkezi orduların yayılması, güçlü merkezi devletlerin (imparatorlukların) ortaya çıkması. Feodal düzenin zayıflaması ve

kilisenin otoritesini kaybetmesinden sonra ortaya çıkan bu imparatorluklar, aynı zamanda orduları merkezileştirmiş ve askeri gücü bir elde toplamıştır. Aynı dönemde Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik fikri, milli zihniyete sahip imparatorlukların oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu süreçte ordular da milli duygular ekseninde yeniden örgütlenmiş ve uluslar için savaşan bir asker sınıfı ortaya çıkmıştır (Clausewitz, 2015, s. 4).

Bu dönemin bir diğer özelliği de piyadelerin kullandığı tüfeklerin sağladığı ateş gücünün üstünlüğü ve topçuların etkin kullanımınıdır. Bu nesildeki orduların temel amacı, bölgeleri kontrol altında tutmak ve toprak kaybetmemektir. Bu amaçla, piyade hattında düzeni sağlar ve manevra yapmak yerine bir savunma hattı oluşturmaya odaklanır. Bu dönemin tipik örnekleri Napolyon Fransası dönemi ve Napolyon ordu düzenidir.

İkinci nesil savaşlar, Sanayi Devrimi'nin getirdiği teknolojik ve ekonomik gelişmeye dayanmaktadır. Buhar motorlarının icadı ve demiryollarının gelişmesi askeri alanda ikmal ve lojistiği kolaylaştırırken, makineli tüfeklerin ortaya çıkışı ateş gücünü artırdı ve hatları kırarken ve düşmana ağır kayıplar verirken üstün ateş gücünün olumlu etkisini artırdı. Ayrıca ekonomik anlamda uzun bir sıçrama dönemi olmasıyla birlikte hacimleri ve dolayısıyla harcamaları artan orduların finansmanı ve teçhiz edilmesi kolaylaşmıştır.

Demiryollarının yaygınlaşması, 19. yüzyılda Osmanlı ordusu üzerinde önemli bir dönüştürücü etkiye sahip olmuştur. Bu değişimler, sadece lojistik ve ikmalde kolaylık sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ordunun taktik ve stratejik açıdan da modernleşmesine katkıda bulunmuştur.

Demiryoluyla Taşımacılığın Faydaları:

Hızlı ve Verimli Hareket: Demiryolları, askerlerin ve malzemelerin uzun mesafelerde çok daha hızlı ve etkin bir şekilde taşınmasını sağladı. Bu sayede ordular daha kısa sürede savaş bölgelerine ulaşabilir ve cephedeki ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabilir hale geldi.

Artan Hareketlilik: Demiryolları, orduların daha esnek ve mobil olmalarını sağladı. Farklı cephe arasında hızlıca manevra yapabilen birlikler, düşmanları şaşırtmak ve taktik avantaj elde etmek için daha donanımlı hale geldi.

Logistik Destek: Demiryolları, cephedeki ordulara sürekli ve güvenilir bir şekilde erzak, mühimmat ve diğer malzemelerin taşınmasını sağlayarak lojistik

desteği önemli ölçüde geliştirdi. Bu sayede ordular uzun süreli kuşatmalara karşı daha dirençli hale geldi.

Demiryoluyla Taşımacılığın Etkileri:

Manevra ve Hızlı Hareketin Önemi: Demiryolları, manevra ve hızlı hareketin savaşta daha da önemli hale gelmesine neden oldu. Bu durum, Osmanlı ordusunun taktik doktrininde önemli değişikliklere yol açtı.

Bağımsız Birimlerin Oluşumu: Hızlı bir şekilde taşınabilen birliklerin ortaya çıkması, ordu oluşumunda yeni bir yeniliğe yol açtı. Birbirinden bağımsız olarak hareket edebilen birimler, merkezden ayrı karar alma süreçlerinde inisiyatif alabilen komutanların önemini artırdı.

Genç Subay Sınıfı: Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan genç subaylar sınıfı, bu yeni savaş odaklı eğitimin ve demiryollarıyla taşınmanın da bir sonucu olarak görölmektedir. Bu subaylar, Osmanlı ordusunun modernleşmesinde ve son dönemdeki reformlarda önemli rol oynamışlardır.

Demiryollarının yaygınlaşması, Osmanlı ordusunun modernleşmesinde ve 19. yüzyıldaki savaşlarda önemli bir rol oynamıştır. Bu sayede ordular daha hızlı, daha esnek ve daha dirençli hale gelmiştir. Demiryolları, Osmanlı ordusunun taktik ve stratejik doktrinini de önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak demiryollarının tüm olumlu etkilerine rağmen, Osmanlı Devleti'nin demiryolu ağını yeterince geliştirememesi ve bu alandaki yatırımların yetersiz kalması, ordunun modernleşmesini tam olarak tamamlayamamasına neden olmuştur.

İkinci nesil savaşın tipik bir örneği I. Dünya Savaşı'dır. Bu dönemde cephelerde karşı karşıya gelen dev orduların göğüs göğüse çarpışması ve ateş gücünün etkin kullanımı sonucunda "Dünya Savaşı" olarak adlandırılan yıkıcı bir savaş ortaya çıktı.

Üçüncü nesil savaşlar, 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve savaş alanındaki dinamikleri kökten değiştiren yenilikçi taktik ve stratejileri barındıran bir dönemi ifade eder. Bu savaşlar, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının yıkıcı deneyimlerinden ders çıkararak savaşın gidişatını belirleyen yeni faktörleri ön plana çıkarmıştır. Üçüncü nesil savaşların temel özellikleri arasında orduların hızlı hareket kabiliyeti, yıldırım stratejisi, tankların savaş alanındaki hâkimiyeti, topyekûn savaş yaklaşımı, cephe kavramının zayıflaması ve atom bombası gibi yıkıcı silahların kullanımı yer alır. Hızlı hareket kabiliyeti, orduların cephelerde sürpriz saldırılar düzenlemesine ve düşman hatlarını delmesine olanak tanır.

Blitzkrieg doktrini gibi hızlı ve beklenmedik saldırılar, düşmanı gafil avlayarak savaşın hızla sona ermesini ve düşmanın yenilmesini hedefler. Tankların yüksek ateş gücü ve manevra kabiliyeti ise savaşın seyrini önemli ölçüde etkiler. Üçüncü nesil savaşlarda topyekûn savaş yaklaşımı hâkimdir; bu, savaşın sadece ordularla sınırlı kalmayıp, sivil nüfusun da dahil olduğu tüm ulusun seferber edildiği anlamına gelir. Sivil nüfusun cephelerde ve cephe gerisinde istihdam edilmesi, savaş ekonomisine geçiş ve tüm kaynakların savaşa tahsis edilmesi bu yaklaşımın temel unsurlarıdır. Bu durum, cephe kavramının zayıflamasına ve şehirlerin de savaş alanına dönüşmesine yol açarak sivil kayıpların artmasına ve savaşın yıkıcı etkisinin büyümesine neden olmuştur. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın sonlarında ABD tarafından Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları, topyekûn savaşın en yıkıcı örneğini teşkil eder. Bu saldırılar, sivil hedeflerin de savaşın bir parçası olabileceğini ve savaşın sivil halk üzerindeki yıkıcı etkisinin ne kadar büyük olabileceğini göstermiştir. Üçüncü nesil savaşlar, savaş sanatında önemli bir dönüm noktasını temsil eder ve modern harp doktrinlerinin temelini oluşturur. Ancak bu savaşların yıkıcı deneyimleri, savaşın sadece askeri bir çatışma olmadığını, aynı zamanda büyük bir insanlık trajedisi olduğunu da açıkça ortaya koyar.

Lind ve Hammes savaşın ilk üç neslini açıklarken, aslında yapmak istedikleri şey dördüncü nesil savaşı oluşturan koşulları ortaya çıkarmaktı. Bu nedenle modern dönemde savaşı anlamlı parçalara bölerek dördüncü nesil savaşı açıklamaya çalışmışlardır. Bu nedenle, savaşı nesillere ayıran model, dördüncü nesil savaşı diğerlerinden çok daha eksiksiz bir şekilde açıklar.

Geçmişteki diğer üç kuşağın deneyimlerinin ışığında, dördüncü kuşak savaş, onları bazı anlarda tamamlayan, bazılarında ise tedavülden kaldıran bir döneme işaret ediyor. Örneğin, birinci ve ikinci kuşak savaşlarda büyük bir daimî ordunun ve ateş gücünün üstünlüğünün anlaşılması dördüncü kuşakta önemini yitirirken, üçüncü kuşakta sürpriz etkisi, sivil-asker ayrımının ortadan kalkması gibi özellikler, dördüncü nesilde gelişmeye devam etmiştir (Gürcan, t.y. s. 91).

Dördüncü nesil savaş, günümüzde yaşanan hemen her türlü silahlı mücadeleyi kapsayan bir kavram olarak geliştirildi. Terörizmden iç savaşlara, asimetrik savaştan siber savaşa kadar tüm bu yaklaşımlar dördüncü nesil savaşın özellikleridir. Bu kadar geniş bir olgu olması aslında onu daha kapsamlı ve açıklayıcı kıldığı gibi, yaşanacak beşinci nesil savaşa bazı özellikler kazandırma fırsatı da sunmaktadır.

Bu yaklaşımın en önemli savunucularının 1994 yılında kaleme aldıkları "Savaşın Değişen Yüzü: Dördüncü Kuşağa" başlıklı makalede *tanımladıkları şekliyle dördüncü nesil savaş*, sivil-asker ayrımının tamamen ortadan kalktığı, savaş ve barış dönemlerinin bulanıklaştığı, asimetrik unsurların ön plana çıktığı bir döneme işaret etmektedir. Ve savaşın konuları adil devletler olmaktan çıktı.

Önceki nesillerden farklı olarak, dördüncü nesil savaş, savaşın tanımını ve amacını temelden değiştirdi. Buna göre, önceki kuşaklarda savaş, düşmanın tamamen yok edilmesine dayanırken, dördüncü kuşak savaşta amaç, düşmanı tamamen yok etmeden yenmek ve hatta savaşın maliyetini artırma pahasına savaşmadan zafere ulaşmaktır. *"Amaç, düşman askeri unsurlarının tamamen yok edilmesi olan sanayi çağından, bilgi çağında düşman siyasi karar vericilerinin fikirlerini değiştirmeye doğru kaymıştır."* Ancak bundan, dördüncü nesil savaşın savaşların sayısını azaltacağı ya da daha az zayıyla bir mücadeleye dönüştüreceği sonucu çıkarılmamalıdır. Dördüncü nesil savaşın bu yönü, savaşın doğasındaki değişimi açıklamaya değil, devletlerin dördüncü nesil savaşta davranışlarını tahmin etmeye yönelik bir girişimi gösterir. Dördüncü nesil savaşın, bir düşmandan daha zayıf bir devleti yenmenin yolunu ve stratejisini gösterdiği de belirtilmelidir. Savaşın askeri, teknik ve teknolojik üstünlüğe sahip olanlar tarafından kazanılacağını öngören diğer üç kuşağın yaklaşımının aksine. Bu da zayıf devletlerin görece güçlü ve hatta statükocu devletlere karşı çok daha düşük maliyetle çok daha agresif politikalar izlemesine olanak sağlamıştır. Mao Zedong'un ünlü bir sözü, dördüncü nesil savaşın temel özelliğini canlı bir şekilde göstermektedir: *"Düşman ilerlerse geri çekiliriz, düşman dinlenirse taciz ederiz, düşman yorulursa saldırırız, düşman geri çekilirse takip ederiz."* (Lind ve diğerleri, 1989; (Hammes, 2006, s. 205)

Hammes'e göre dördüncü nesil savaş; Onu diğer kuşaklardan ayıran ise siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri alanlarda kullanılabilecek tüm kaynakların savaşa gitmesidir. Siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri kaynakların bilinçli kullanımı, dördüncü kuşağın en karakteristik özelliklerinden biridir. Hammes'e göre dördüncü nesil savaş, tüm bu kaynakların "savaşın düşman için çok maliyetli olduğunu veya stratejik hedeflere ulaşamaz olduğunu göstermek" için kullanılmasıdır.

Belirtildiği gibi, dördüncü nesil savaşta asıl amaç, düşmanın hedeflerine ulaşmasının çok pahalı veya imkânsız olduğunu göstermektir. Bedelini anlayan bir

düşman, bu durumda savaşma iradesini ve iradesini kaybedecek, böylece savaşın yıkıcılığından kurtulmanın yanı sıra olası bir düşman zaferi önlenecek ve zarar en aza indirilecektir.

Özetle, 4NS politik, sosyal (teknik olarak değil) birbirine bağlı ve geçicidir. Bu, Pentagon'un önderlik etmeye hazırlandığı yüksek teknolojiye orduların ve düşmanın kısa/hızlı sürede yok edildiği bir savaşın antitezidir. Stratejik düzeyde, dördüncü kuşak savaş, düşmanın iradesini daha savaşmadan kırmaya, düşmana savaşta savaşmanın çok pahalı olduğunu göstermeye ve normal savaş koşullarında düşmandan üstün olan bir düşmanın, istenen yararları elde edemeden teslim olmasını sağlamaya çalışır.

Burada en önemli noktalar, savaşın süresinin uzaması, düşmanla doğrudan temas ve çatışmadan kaçınılması ve düşmanın düzenli unsurlarının asimetrik ve terörist yöntemlerle günlük olarak tükenmesidir. *"Dördüncü nesil savaş, düşman askeri unsurlarını tamamen yok etmeye çalışmaz, bunun yerine gerilla taktiklerini veya yumuşak sosyal, kültürel ve ekonomik bağları dezenformasyon faaliyetleri ve yenilikçi siyasi hamlelerle birleştirerek düşmanın savaşma iradesine doğrudan saldırır."* (Hammes, 2006: 190).

Gördüğümüz gibi, dördüncü nesil savaş, savaşın özelliklerinde ve yöntemlerinde önemli değişikliklere yol açtı. Yöntemlerdeki değişiklikler, savaşın yürütülmesini doğrudan etkiler ve bu da savaşın karakteristik ve stratejik mantığını oluşturur. Fleming'in savunduğu gibi;

Kısacası, savaşın yapısı değiştikçe yöntemleri de değişir; Modern savaşlar nadiren geleneksel savaş normlarını takip eder ve şiddet ve vahşet yoğunluğunun yanı sıra stratejik rasyonellik eksikliği bakımından geleneksel savaşlardan farklıdır.

Fleming'in bahsettiği stratejik rasyonellik eksikliği tartışmalı olsa da, dördüncü nesil savaş gerçekten de geleneksel yöntemlerin bir kenara atıldığı ve terörizm, asimetrik savaş ve gerilla savaşı gibi savaş yöntemlerinin kullanıldığı bir aşamaya geldi. Hedefin topyekûn yok etmeden, düşmanı sindirmeye ya da ikna etmeye evrildiği bir ortamda, terör ve asimetrik yöntemlerin çok daha kazançlı çıkacağı aşîkârdır.

Dördüncü nesil savaş sırasında teknoloji, Vestfalya'dan bu yana ilk kez savaşın ana belirleyicisi olma yeteneğini kaybediyordu. Bu noktadan sonra önemli olan ordunun kaç asker ve ne kadar iyi silahlanmış olduğu değil, stratejik hedeflerine uygun olarak savaş alanında uyguladığı taktiklerdir. Dolayısıyla

asimetrik bir savaşta, ABD nükleer silahlarının ya da iyi donanımlı üstün kara kuvvetlerinin, herhangi bir askeri disiplin görmemiş, zırhlı olmayan ve elinde sadece AK-47'ler bulunan bir grup terörist unsura karşı üstünlüğünün olmadığı söylenebilir.

Friedman'ın belirttiğı gibi, dördüncü nesil savaş çok değerlidir çünkü "devrim fikrini değil, askeri düzende evrimsel bir değişimi öngörür ve sosyoekonomik ve politik değişimi teknolojinin yanı sıra askeri stratejinin ön saflarına yerleştirir." Böylece modern harp döneminde ilk defa teknoloji temel belirleyici unsur olmaktan çıkmış, teknolojik üstünlük odaklı askeri yaklaşım ve onun temelinde oluşturulan modern ordular, terör ve asimetrik yöntemler karşısında savunmasız ve çaresiz kalmıştır.

Ayrıca Batı'da düşmanı ezmeyi ve zafere yürümeyi amaçlayan hızlı, etkili, sonuç odaklı savaş yaklaşımı teknolojiye dayanıyordu. Roberts'ın vurguladığı gibi, teknolojinin modern savaştaki rolünü sorgularken, bugün Batı askeri düşüncesine teknoloji hâkim olsa da, bu teknolojileri stratejik, taktik ve operasyonel olarak nasıl kullanacağını bilmemektedir. Bu nedenle, yalnızca teknolojinin sağladığı ateş gücü ve teknik üstünlüğe dayanan konvansiyonel savaştan üstündür.

Bununla birlikte, dördüncü nesil savaşın getirdiğı yeniliklerle, savaşın dar konvansiyon kalıplarından dışlanmasıyla teknolojinin kritik rolü zayıfladı. Savaş yeni bir nesle girdi, "ne yazık ki Batı'nın bu yeni nesli için güçlü olduğu teknolojik bir savaş değil, Batı'nın zayıflıklarına saldıran gelişmiş bir direniş modeli olmuştur"

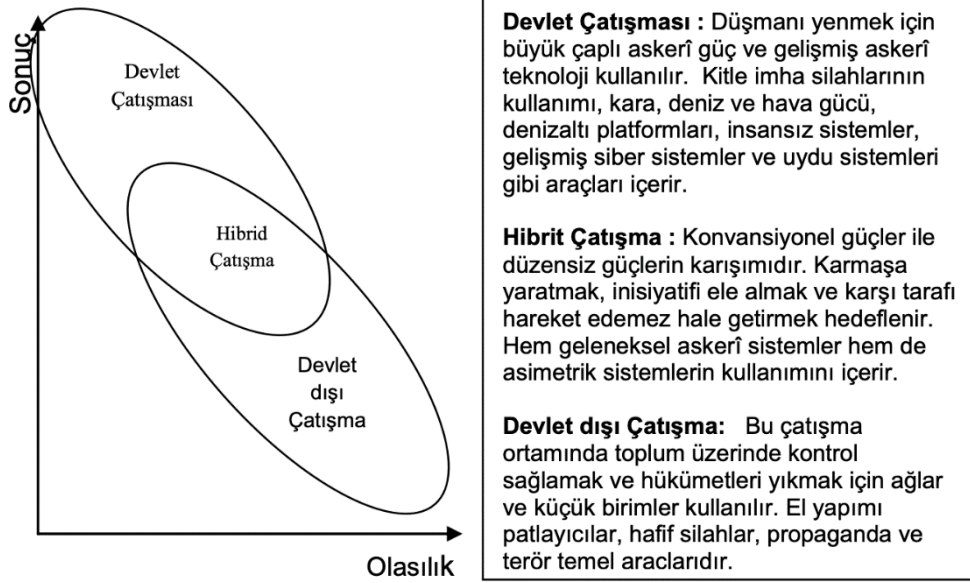
3.2.1 Hibrit

Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre "hibrit" kelimesi, iki farklı enerji kaynağının bir arada bulunmasını ifade eder(Türk Dil Kurumu, 2016). Askeri stratejiler açısından bakıldığında ise bu kavram, karmaşık güçlerle yapılan bir savaş türünü tanımlamak için kullanılır. Hibrit savaş, geleneksel ve geleneksel olmayan unsurların karmaşık bir şekilde bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan yeni nesil bir savaş türüdür. Bu karmaşıklık, hibrit savaşın tanımını ve analizini zorlaştırmaktadır. Hibrit savaşı anlamak için, modern savaş ortamındaki tehditlerin doğasını kavramak önemlidir. ABD Operasyonel Doktrini, tehditleri dört ana kategoriye ayırır: geleneksel, düzensiz, yıkıcı ve yıkıcı tehditler. Devletler, bu

tehditlerle başa çıkmak için ulusal güç unsurlarını, diplomatik, bilişsel, askeri ve ekonomik önlemler dâhil olmak üzere hazır tutmaya çalışır.

Hibrit savaş terimi, ilk kez 2007 yılında Frank Hoffman tarafından "21. Yüzyılda Çatışma: Hibrit Savaşların Yükselişi" adlı çalışmasında kullanılmıştır. Hoffman'a göre, devletlerarasındaki klasik savaşların yerini, sivil, askeri, örgütlü şiddet, terör, suç ve savaş kavramları arasında net bir ayrımın olmadığı hibrit savaşlar almıştır. Hibrit savaş, Hoffman tarafından, konvansiyonel güçlerin, düzensiz taktik ve oluşumların yanı sıra şiddet, zorlama ve suç kaosu içeren terörist faaliyetleri içeren bir savaş yöntemi olarak tanımlanmıştır. Bu faaliyetler, sinerji yaratmak amacıyla bireysel birimler tarafından ya da sahada taktik veya operasyonel olarak yönetilen ve koordine edilen aynı birim tarafından yürütülebilir (Hoffman, 2007:29).

Schroefl ve Kaufmann'a (2014: 7) göre, hibrit savaşın temel özellikleri arasında çok boyutluluk, asimetrik yapı, karmaşıklık ve belirsizlik bulunur. Çok boyutluluk, hibrit savaşın tek bir savaş alanıyla sınırlı olmaması ve siber uzay, denizcilik, hava ve uzay gibi farklı alanlarda aynı anda gerçekleştirilebilmesi anlamına gelir. Asimetrik yapı, devletler ve devlet dışı aktörler gibi farklı güçlerin yer almasıyla ortaya çıkan güç dengesizliğini ifade eder. Karmaşıklık, geleneksel ve geleneksel olmayan unsurların karmaşık bir şekilde bir araya getirilmesiyle savaşın analizini ve tahminini zorlaştırır. Belirsizlik ise savaşın hedefleri ve stratejilerinin net olmamasıyla ortaya çıkan kafa karışıklığıdır. Hibrit savaş, modern savaş ortamındaki en önemli tehditlerden biri olup, karmaşık ve çok boyutlu yapısı nedeniyle geleneksel askeri yöntemlerden daha fazlasını gerektirir. Devletler, hibrit savaşın tehditlerine karşı koymak için diplomatik, ekonomik, siber ve askeri yeteneklerini entegre edebilen karmaşık bir strateji geliştirmeye ihtiyaç duymaktadır (Lanoszka, 2016).

Şekil 1: Çatışma Süreci (Batyuk, 2017:467)

Bu savaş türünün en belirgin özelliği, diğer savaş türlerinden farklı olarak siyasi hedeflere ulaşmak için şiddet kullanımının devletlerin tekelinde olmamasıdır. Yani şiddet kullanımı devlet dışı aktörlerin de gündemindedir. Buna ek olarak, hibrit savaş fikri, toplumun tüm unsurlarını içerdiğinden, genellikle siyasi, teknolojik ve sosyal yapıları devlete karşı birleştirdiği için çok karmaşıktır (Sadowski ve Becker, 2010:4). Hibrit savaşlarda temel amaç, karşı tarafın siyasi gücünü ve devlet kurumlarını istikrarsızlaştırmaktır. Böylece karşı tarafın yönetiminde kaos ve güç boşluğu yaratmayı hedeflemektedir.

Hibrit tehditleri içeren hibrit savaş kavramı, "hibrit" terimi kullanılmasa da Sun Tzu'nun Savaş Sanatı adlı eserinde tanımladığı şaşırtma ve aldatma kadar eskidir. Ölümsüz eserinde Sun Tzu, tüm savaşların aldatma ve şaşırtmaya dayandığını söyler (Tzu 2004: 45). Hibrit savaşlar da bir tür aldatma ve sürprizin olduğu bir savaş türüdür. Hibrit savaşın ilk örnekleri, 1806'da İngiliz ve Portekiz orduları ile İspanyol gerilla çetelerinin Napolyon'a karşı yürüttüğü ortak operasyonların yanı sıra antik Roma döneminde suçluların, eşkıyaların, düzenli ve düzensiz militanların ortak operasyonlarıdır. Öte yandan, düzenli orduyu oluşturan Kuzey Vietnam Halk Ordusu ve gayri nizami kuvvetler oluşturan Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (Viet Cong) 1965-1973 yılları arasında Fransa ve ABD'ye, 2006 yılında Lübnan Hizbullahı'nın düzenli ve gayri nizami harp taktiklerini

kullanarak İsrail ordusuna karşı ortaklaşa mücadele etmesi hibrit savaşın başlıca örneklerindendir (McCulloh ve Johnson, s. 2013: 3).

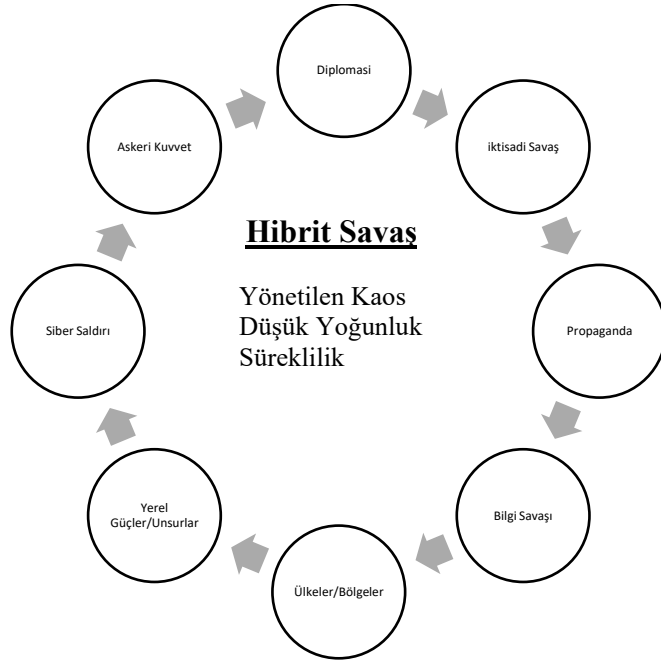
Konsept	Hibrit Savaş ile Benzerlikleri	Hibrit Savaş ile Farklılıkları
Topyekûn Savaş	Ekonomik altyapı hedefleri arasındadır. Ekonomik yeteneklerin kullanılması	Asimetrik taktiklerin veya konvansiyel olmayan güçlerin sınırlı kullanımı
Sınırsız Savaş	Askerî, siyasi ve ekonomik yeteneklerin kombinasyonu Konvansiyonel ve asimetrik taktiklerin kullanımı	Son derece geniş ve savaş alanı ile sınırlı değil Gelecekte tüm savaş türlerinin yerini alacağına inanılıyor
Birleşik Savaş	Düzenli ve düzensiz kuvvetlerin aynı anda kullanılması Birleştirilmiş komuta ve kontrol	Konvansiyonel ve geleneksel olmayan kuvvetler savaş alanında birleşmez
Dördüncü Nesil Savaş	Askerî, siyasi ve ekonomik yeteneklerin kombinasyonu Konvansiyonel ve geleneksel olmayan kuvvetlerin kullanımı	Sivil ve ekonomik hedeflere taarruza odaklı Tamamen entegre olmayan konvansiyonel ve düzensiz kuvvetler

Hibrit savaş kavramı, Hizbullah'ın 2006'da Orta Doğu'da İsrail'e karşı yürüttüğü savaşta görülebilmektedir. Donanma subayı Frank Hoffman'a hibrit savaşın, konvansiyonel savaş, asimetrik savaşın taktikleri ve fanatizmiyle birleştiren bir tür olduğuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle, 2006 örneğinde Hizbullah, İsrail askerlerinin hareketlerini gece görüş gözlüğüyle takip ederek, gizli sığınaklardan güdümlü füzelerle ağır zırhlı tankları imha ederek, İsrail helikopterlerini vurarak, kısacası İsrail'e ağır hasar vererek bir gerilla gücü olarak savaştı. Bu bağlamda örnek olarak gayrinizami harp ve konvansiyonel harbin bir karışımı olarak hibrit harp gösterilmektedir (Grant, 2008).

Bu noktada Rusya Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov, sonuçlara odaklanarak "Arap Baharı" ve "renkli devrimlerden" çıkarılabilecek dersler olduğunu söylemiştir. Bu varsayımdan yola çıkarak, hibrit

savaşın kavramsallaştırılmasını ortaya koydu. Rusya'nın dış politikasında önemli bir yer tutan hibrit savaş kavramsallaştırmasında Irak ve Afganistan'daki askeri operasyonların tecrübesi de önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda Rusya, askerlerin eylem biçimlerini ve kullanım sınırlarını gözlemledi. Bunun, tarihsel geçmişten çıkarılan dersleri dikkate alarak ortaya koymaya çalışan metodolojik bir analiz olması da önemlidir. Burada Gerasimov, savaşın mevcut siyah-beyaz kutuplaşmasına gri bir alan ekledi. Yani savaşın sadece iki yüzü ya da kutbu olmayıp, ekonomik manipölasyon, kapsamlı ve güçlü bir dezenformasyon ve propaganda kampanyasının yanı sıra sivil itaatsizlik ve isyan gibi asimetrik durumlar da gri bölge eksenine girmektedir (Gerasimov, 2013).

Hibrit savaşa baktığımızda aslında bir kaos ortamı yarattığını görüyoruz. Buradaki amaç, düşman devletin sistemini yok etmektir. Dolayısıyla burada kullanılan araçların her biri doğrudan karşı tarafı hedef alacak bir araçtır. Bu konuda Şekil I'den de görüleceği üzere birçok alanı kapsayan araçlar kullanılmaktadır. Bir devletin sosyal ve siyasal sistemini alt üst eden bir virüs gibi düşmana yayılan hibrit savaş doktrininde ilk hedef, konvansiyonel savaşta olduğu gibi iktidarı zorla ele geçirmek değil, kaos yaratmak ve düşmanı zayıflatmaktır. Bu bağlamda, tüm faydalı unsurlar kullanılır (Korybko, 2015). Dolayısıyla burada uygulanan plan, konvansiyonel savaştan farklı olarak, doğrudan bir savaş ilanı olmaksızın düşük yoğunluklu ve sürekli bir savaş ritmini yakalamak ve sürdürmek üzerine kuruludur (Bıçakcı, 2019, s. 3). Kuşkusuz bu yaklaşım, konvansiyonel savaşın ağır mali yüküne dayanmaktadır. Bu doktrin içerisinde Kremlin, kendi lehine siyasi sonuçlar elde etmek için hibrit savaş fiziksel çatışmaya tercih etmektedir (Mckew, 2017).

Grafik 1. Hibrit Savaş Unsurları

Bu askeri doktrin, geçmişte var olan tatbikatlardan farklı bir çerçevede görülmelidir. Bunun nedeni, hibrit bir tehdidin, onu asimetrik unsurlardan oluşan bir ekseninde uygulayan bir aktörün başarısını sağlaması, konvansiyonel harp/muharebeye göre daha uzun süre hayatta kalması ve geleneksel bir ordunun yaratamayacağı etkiler yaratma ihtimalinin yüksek olmasıdır (Erendor ve Akkılıç, 2018, s. 66). Bu bağlamda Vladimir Putin'in dış politikada Rus büyük güç stratejilerine dayanarak Rusya'yı yeniden büyük güç haline getirme girişimleri bağlamında ortaya çıkan hibrit savaş, 2014 yılından itibaren özellikle Ukrayna kriziyle bağlantılı olarak uluslararası sahnede boy göstermektedir. Ancak Rusya'nın AB'yle ilişkilerinde yaşadığı sorunlar ekseninde bir başka ülke olan Belarus'la hibrit savaş doktrini uyguladığını söyleyebiliriz. Hibrit savaş doktrini ekseninde Gerasimov, askeri olmayan araçlara özel önem verirken, burada tüm ekonomik, siyasi, iletişim ve insani sorunlara yer vermekte ve bunları süreç içinde araçsallaştırmaktadır (Gerasimov, 2013). Bu durumda, Diyagram I'e state/region ögesine sahip yeni bir araç eklenmiştir. Bu bakımdan Belarus örneği, farklı boyutuyla Rus dış politikasında savaşın araçsallaştırılmış bir unsuru olarak görülmeli, tampon bölge olarak değerlendirilmesinin yanı sıra göç ve enerji açısından da bir baskı unsuru haline gelmesi önem arz etmektedir.

3.2.2 Asimetrik

Asimetrik savaş, "daha zayıf bir tarafın hasmının büyüklüğünü dikkate alarak zaaflarını kullanmak ve daha fazla hareket özgürlüğü elde etmek için farklı hareket eden, örgütlenen ve düşünen bir strateji" olarak tanımlanabilir (Karasoy, 2021:65).

Asimetrik savaş, aşağıdaki unsurların bir araya gelmesiyle oluşur (Karasoy, 2021: 65-66):

- **Çatışan iki taraf ve bunlardan birinin rakibine göre daha zayıf olması (bu zayıf taraf devlet dışı bir unsur da olabilir),**
- **Zayıf tarafın, güçlü tarafın zaaflarını ve açıklarını kullanma girişimi.**

Örneğin, Rusya ile Ukrayna arasındaki çatışmada, asimetrik güç farkı bağlamında Ukrayna, güçlü aktör olan Rusya'nın zaaflarından yararlanmak amacıyla terör eylemleri, gerilla faaliyetleri ve isyan gibi çeşitli asimetrik savaş türlerine başvurabilir (Karasoy, 2021, s. 73-79). Konvansiyonel savaşın zamanla gerilla savaşı ve isyan gibi asimetrik savaşa dönüşmesi, savaşın uzamasına neden olabilir. NATO Genel Sekreteri'nin "dünya Ukrayna'da uzun bir savaşa hazır olmalıdır" açıklaması da bu durumu yansıtmaktadır (BBC Türkçe, 2022b).

Savaşın ilk ayında ABD Savunma Bakanlığı, Ukraynalıların ülkelerinin bazı bölgelerini "akıllıca, esnek ve yaratıcı" bir şekilde savunduklarını belirtti (Gardner, 2022). Ukraynalıların bu başarısının ardında, asimetrik savaş taktiklerine geçmeleri gösterilebilir. Ukraynalılar, olası bir Rus işgaline karşı koymak için sekiz yıl boyunca planlama, eğitim ve teçhizat için çaba sarf etmişlerdir (Londra, 2022). Savaşın başlangıcından bu yana Ukraynalılar, yakın mesafedeki yavaş ilerleyen Rus kuvvetlerine sürpriz saldırılar düzenleyerek, başta ikmal kamyonları olmak üzere Rus zaaflarını hedef almışlardır (Gardner, 2022). Ukrayna ordusunun yanı sıra, ellerinde molotof kokteylleri ile Rus tanklarına saldıran insanlar da direnişe katılmıştır (NTV, 2022).

Asimetrik savaş bağlamında savaşın meşruiyeti de önemlidir (Karasoy, 2021, 70). Rusya-Ukrayna savaşında, Ukraynalılar ülkelerini savunan ve bunun için seferber olan bir halk imajı yaratırken; Rusya, askeri olarak bile eşit olmayan bir devleti işgal etmiştir. Rusya'nın müdahalesinin meşruiyeti dünya kamuoyunda ve kısmen de kendi ülkesinde tartışılırken; Ukraynalıların direnişi meşru olarak tanınmaktadır. Bu bağlamda, Vietnam'da Fransa ve ABD'ye karşı verdiği savaş

üzerine Pulitzer Ödülü kazanan F. Logewall, "Rusya'nın Ukrayna halkıyla olan siyasi ve ahlaki savaşı çoktan kaybettiğini" ifade etmiştir (Smith, 2022a).

İki ülke arasındaki asimetrik savaşın askeri boyutunun yanı sıra enerji ve ekonomik boyutlarına da kısaca değinmek önemlidir. Rusya, Ukrayna'ya karşı savaşı 24 Şubat'ta yani kış aylarında başlatmıştır. Bunun nedeni, Rusya'nın Ukrayna'yı destekleyen ve Ukrayna'nın katılmak istediği AB üyesi devletlere yönelik enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. Almanya, tükettiği doğalgazın %49'unu, Fransa %24'ünü, Finlandiya %94'ünü ve İtalya %56'sını Rusya'dan ithal etmektedir (Buchholz, 2022). AB'nin 2021 yılında Rusya'dan ithal ettiği gaz, toplam ithalatının %45'ini oluşturmaktadır (Clifford, 2022).

Bu açıdan bakıldığında, Rusya'nın doğalgaz rezervlerinde AB'ye karşı sahip olduğu asimetrik üstünlüğü kullandığı, AB'nin enerji kaynağı olarak kendisine olan bağımlılığını değerlendirmek istediği ve dolayısıyla hem sanayinin hem de nüfusun doğalgaza en fazla ihtiyaç duyduğu kış aylarında savaşı başlattığı söylenebilir. Dolayısıyla, Rusya, rakibi Ukrayna'nın destekçisi olarak gördüğü AB'nin zaaflarından faydalanmak istemektedir.

3.2.3 Velayet

Çatışmaya doğrudan katılmayan bir veya daha fazla devletin başka bir taraf aracılığıyla savaşı yürütmesine "vekalet savaşı" denir. Vekalet savaşları iki ana aktör içerir: ana aktör ve vekil aktör. Ana aktör, genellikle çatışmaya doğrudan müdahil olmayan ancak silah, askeri teçhizat, yiyecek veya istihbarat sağlayan büyük bir devlettir. Vekil aktör ise, ana aktörden aldığı destekle çatışmaya doğrudan katılan bir taraf olup, bir devlet, terör örgütü veya gerilla grubu olabilir (Karasoy, 2021:83).

Rusya'nın Kırım'ı ilhakının ardından, ABD yönetimi 2015 yılında Ukrayna'ya CIA görevlilerinden oluşan bir ekip göndermiş ve Rusya'nın olası bir saldırısına karşı Ukrayna'ya askeri ve istihbarat eğitimi vermeye başlamıştır (Londra, 2022). Savaşın başlamasının hemen ardından ABD ve birçok Avrupa Birliği üyesi ülke, Ukrayna'ya tanksavar silahları, uzun namlulu silahlar, mermiler, Stinger füzeleri, iletişim teknolojisi ve taşınabilir hava savunma sistemleri gibi askeri ve istihbarat malzemeleri göndermiştir (Debusmann, 2022; Cohen, 2022).

Batılı ülkelerin bu yardımlarla Ukrayna'ya modern ve çeşitli savunma araçları sağladığı ve Ukrayna'yı iyi silahlandırđı açıktır. Bu noktada, ABD'nin Afganistan'daki vekalet savaşında önemli rol oynayan Michael Vickers'ın şu sözleri akla gelmektedir: "İyi silahlanmış ve kararlı bir halk, acımasız bir süper gücü bile yenebilir" (Cohen, 2022). Ukrayna'nın Nisan 2022 itibariyle Rusya'ya karşı elde ettiği başarılar göz önüne alındığında, Vickers'ın tecrübesini doğrular niteliktedir. Batılı  lkeler sadece bireysel olarak değil, aynı zamanda ittifaklar bazında da Ukrayna'ya yardım etmektedir. Örneğin NATO, Ukrayna ordusuna askeri eğitim ve mühimmat sağlamakta ve Ukrayna'yı siber güvenlik alanında desteklemektedir (BBC Türkçe, 2022b). Bu nedenle, Ukrayna'daki savaşın aynı zamanda bir vekalet savaşı olduğu g r lmektedir. Bu savaşın ana aktörleri, doğrudan çatışmaya katılmayan ancak Ukrayna'ya destek veren Batılı  lkeler ve NATO iken; vekil aktör ise Ukrayna'dır. Vekil aktör savaşta başarılı olursa, asıl getirisi Rusya üzerinde önemli bir güvenilirlik kazanmak ve Ukrayna'dan Batı'ya giden mültecilerin ülkelerine d nebildmelerini sağlamaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4 YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın hangi yöntemle yapıldığı, verilerin toplanma sürecinden analizi süreçlerine kadar hangi aşamalardan geçtiğinden bahsedilecek ve araştırmanın sorularına yer verilecektir. Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

4.1 Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi

Bu çalışmanın evreni Ukrayna – Rusya Savaşı ortaya çıkan dezenformasyona maruz kalmış görsellerdir. Çalışanın örnekleme ise belirlenen tarihler arasında seçilmiş olan dezenformatik savaş görselleridir. Bu tarihlerin seçiliş amacı ise Ukrayna – Rusya Savaşı'nın yoğunluk kazandığı dönem olması nedeniyle daha net veriler elde etme gayesidir.

Çalışma kapsamında 22.02.2022 – 26.10.2022 tarihleri arasındaki 9 aylık bir sürede belirlenerek veriler toplanmıştır. Bu tarihler arası görseller tesadüfı olmayan bizzat savaşın içinde yer alan ve savaşın seyrine ilişkin etkisi olan görsellerden seçilmiştir. 9 aylık bir süre kapsamında örneklem olarak 20 adet görsel incelenmiştir.

4.2 Verilerin Toplanması

Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Ayriyeten seçilen görsel açıklanmıştır. Görsellerin seçimi sırasında belirlenen 6 başlık doğrultusunda ilenmiştir. Bu başlıklar ışığında seçilen 20 görselin hangi sitelerde yayınlandığı, toplum etkileşimi gibi birçok kitleyi yönlendirme gücüne sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca görsellerin dezenformasyon yönlerine ve yayın tarihinden sonra zamanlarda düzeltme olup olmadığına bakılmıştır.

Bunlarla beraber seçilen haber görsellerinde en fazla hangi kelimelere yer verildiğine bakılarak bir anahtar tablo oluşturulmuştur.

4.3 Verilerin Analizi

Bu çalışmada seçilen görsellerin analizinde içerik analizi yöntemi ile betimsel içerik analizine yer verilmiştir. Betimsel içerik analizi nicel ve nitel olarak görsellerin yorumlanmasında ve gerekli verilen elde edilmesinde kullanılmıştır. Görsel belirlenen 6 başlık doğrultusunda değerlendirilmiştir. . İncelenen görsellerde sırasıyla; yayınlanma tarihi, haber başlığı, haber sitesi türü, toplam etkileşim, dezenformasyon yönü, haber düzeltmesi, başlıklara bakılmıştır. Oluşturulan tabloların yanında görsellerin metin bilgisine de ayrı olarak yer verilmiştir.

22.02.2022 – 26.10.2022 tarihleri arasında incelenen 20 görsellerde kullanılan en fazla kelime sayısına bakılmış ve anahtar kelime tablosu ile grafiği oluşturulmuştur.

4.4 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, medya aracılığıyla yayılan görsellerin her zaman gerçeği anlatmadığını bir kez daha gözler önüne sermektir. Bununla beraber özellikle savaş gibi olağanüstü durumlarda ise kullanılan bu dezenformatik fotoğrafların etkisinin daha büyük olacağını açıklanmasıdır. Araştırma kapsamında belirlenen tarihler doğrultusunda savaşın sıcak dönemlerinde yayılan 20 adet görsele yer verilmiştir. Görseller çoğunlukla şiddet içeriklidir. Buna karşılık toplumsal etkileri de bir hayli fazla olmuştur. İnceleme içerisinde bulunan başlıklarından biri olan toplam etkileşim ile de ulaşılan kişi sayısı elde edilmiştir. Çalışmada Ukrayna – Rusya Savaşı'nda ilk çatışmaların başladığı tarihten araştırma süresince olan kısma yer verilmiştir. Dezenformasyon gibi teknikler kullanılarak savaşın seyrinin nasıl değiştirilebileceği çalışmada bir kez daha anlatılmıştır.

4.5 Araştırmanın Önemi

Günümüzde çıkan savaşların birçoğunda görüldüğü üzere medyanın her kanalından faydalandığı ve bununla beraber etki alanlarının değiştiği görülmüştür. Günümüz savaşlarında sosyal medya olmak üzere televizyon kanallara ihtiyaç duyulmadan dünyanın her bir köşesine naklen yayın yapılabilir. Bununla birlikte anlık seyirler haline dönüşen savaşlarda ve çatışmalarda farklı amaçlar doğrultusunda bir takım faaliyetler yürütülüyor.

Savaş taktikleri olarak isimlendirilen bu durumların amacı savaşı karşı tarafın aleyhine çevirmektir. Ancak kullanılan bu taktikler bazı zaman doğruyu ve gerçeği yansıtmıyor olabiliyor. Bunun ışığında medyaya servis edilen fotoğraflarında tarihte birçok örneği bulunan çarpıtılmış görsel oluşturmaktadır. Bu görseller taşıdıkları amaç üzerine birden fazla etki alanına sahip olabiliyor. Bu çalışmanın önemli noktalarından biri de medya okuryazarlığıdır. Medya okuryazarlığı kavramında gelen görsellerin alt metinleri incelenmektedir. Kimin hizmet aracı olduğuna derinlemesine bakılmalıdır.

Konu ile ilgili olarak literatürde, Geray ve Aydoğan'ın Yeni İletişim Teknolojileri ve Etik'te yer verdiği üzere özellikle seçim dönemlerinde kullanılan haber fotoğraflarındaki manipülasyon teknikleriyle beraber miting alanlarında birçok kişiyi klonlandığını görebildiğimize açıklık getiriyor. 2013 yılında Uğur'a ait Haber Fotoğraflarında Etik ve Manipülasyon adlı çalışmada, manipülasyonun farklı amaçlar doğrultusunda yapılabileceğine ilişkin detaylı bilgiye yer verilmiştir. Buna göre Uğur, Gündem Oluşturma, Propaganda ve İkna, Provokasyon Yöntemi başlıklar altında manipülasyon yöntemlerine ışık tutmuştur.

4.6 Araştırmanın Varsayımı

Bu çalışmada aşağıdaki varsayımlar saptanmıştır.

- 1. Günümüz savaşlarında dezenformasyona uğramış ögeler kullanılmaktadır.**
- 2. Dezenformasyona uğramış ögeler haber doğrulama platformları tarafından aydınlatılmaktadır.**
- 3. Savaşlar gün geçtikçe topyekun olmaktan ziyade politik, ekonomik ve sosyal bağlamda olmaktadır.**

4.5 Araştırmanın Sınırlılıkları

Dezenformasyon teknikleriyle beraber incelenen bu çalışma 9 aylık bir sürede toplanan görsellerle sınırlıdır. Bu görsellerin incelenmesi ve yorumlanmasında içerik analizi ve betimsel analiz yapılmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5 BULGULAR

Tablo 1. Rusya'nın Mariupol'e bayrak astığı fotoğrafın güncel olduğu iddiası

Yayınlanma Tarihi	24.02.2022
Haber Başlığı	Rusya'nın Mariupol'e bayrak astığı fotoğrafın güncel olduğu iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(1)
Toplam Etkileşim	726 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 1, Rusya'nın Mariupol'e bayrak astığı fotoğrafın güncel olduğuna dair bir iddianın analizini içermektedir. Haberin 24 Şubat 2022 tarihinde yayınlandığını göstermektedir. Bu tarih, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı geniş çaplı askeri operasyon başlattığı döneme denk gelmektedir. Bu tür iddiaların savaşın başlangıcında yayılması, bilgi kirliliğinin ve dezenformasyonun yoğun olduğu bir dönemi işaret eder. Haber başlığı, Rusya'nın Mariupol'e bayrak astığı fotoğrafın güncel olduğu iddiasını içermektedir. Bu başlık, haberin okuyuculara doğrudan bir bilgi verdiğini ve okuyucunun dikkatini çektiğini göstermektedir. Bu haber, sosyal medya platformu Twitter üzerinden yayılmıştır. Sosyal medya, dezenformasyonun hızlı bir şekilde yayılmasına olanak tanıyan bir ortamdır. Twitter, haberlerin hızla yayıldığı ve geniş kitlelere ulaştığı bir platform olduğundan, bu tür haberlerin doğruluğunun kontrol edilmesi zor olabilir. Haberin 726 etkileşim aldığı belirtilmiştir. Bu, habere yapılan yorumlar, beğeniler ve paylaşımların toplamını ifade eder. Etkileşim sayısı, haberin geniş bir kitleye ulaştığını ve dikkat çektiğini göstermektedir. Tablo, haberin dezenformasyon yönünün "Hatalı İlişkilendirme" olduğunu belirtmektedir. Bu, fotoğrafın yanlış bir bağlamda kullanıldığını ve yanlış bilgi aktarıldığını gösterir. Hatalı ilişkilendirme, genellikle eski fotoğrafların veya görüntülerin yeni olaylarla bağlantılıymış gibi sunulmasıyla meydana gelmektedir. Haberin herhangi bir düzeltme içermediği belirtilmiştir. Bu durum, yanlış bilginin doğrulanmadığını veya düzeltilmediğini gösterir. Dezenformasyonun düzeltilmemesi, yanlış bilginin

yayılmaya devam etmesine ve halkın yanlış yönlendirilmesine neden olabilir. Haber Rusya'nın Mariupol'e bayrak astığı fotoğrafın güncel olduğuna dair iddianın hatalı ilişkilendirme içeren bir dezenformasyon örneği olduğunu göstermektedir. Haber, sosyal medya platformu Twitter üzerinden yayılmış ve 726 etkileşim almıştır. Ancak, haberin doğruluğu teyit edilmemiş ve düzeltme yapılmamıştır. Bu durum, sosyal medyada yayılan bilgilerin doğruluğunun dikkatle incelenmesi gerektiğini ve dezenformasyonun yayılmasını önlemek için teyit mekanizmalarının önemini vurgulamaktadır.

Tablo 2. Görüntülerin Kharhov'da yaşanan şiddetli patlamaları gösterdiği iddiası

Yayınlanma Tarihi	24.02.2022
Haber Başlığı	Görüntülerin Kharhov'da yaşanan şiddetli patlamaları gösterdiği iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(2)
Toplam Etkileşim	1108 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 2'de yer alan "Görüntülerin Kharhov'da yaşanan şiddetli patlamaları gösterdiği iddiası" başlıklı haberin analizi, dezenformasyonun çeşitli yönlerini ele almaktadır. Haber, 24 Şubat 2022 tarihinde yayınlanmış ve sosyal medya platformu Twitter üzerinden paylaşılmıştır. Bu tarih, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri operasyonlarının başladığı günlere denk gelmektedir. Haberin sosyal medya üzerinden hızla yayılması, bilgi kirliliği ve yanlış bilgilendirme riskini artırmaktadır. Haberin toplamda 1108 etkileşim aldığı belirtilmektedir, bu da haberin geniş bir kitleye ulaştığını ve büyük ilgi gördüğünü göstermektedir. Ancak, haberin dezenformasyon yönü "Hatalı İlişkilendirme" olarak tanımlanmıştır. Bu, görüntülerin yanlış bir bağlamda kullanıldığı ve yanlış bilgi aktarıldığı anlamına gelmektedir. Hatalı ilişkilendirme, genellikle eski veya farklı olaylara ait görüntülerin yeni olaylarla bağlantılıymış gibi sunulmasıyla meydana gelir. Haberde herhangi bir düzeltme yapılmadığı belirtilmiştir. Bu, yanlış bilginin doğrulanmadığını veya düzeltilmediğini göstermektedir. Dezenformasyonun düzeltilmemesi, yanlış bilginin yayılmaya devam etmesine ve halkın yanlış yönlendirilmesine neden olabilir. Bu durum, sosyal medyada yayılan bilgilerin doğruluğunun dikkatle incelenmesi gerektiğini ve dezenformasyonun yayılmasını önlemek için teyit mekanizmalarının önemini vurgulamaktadır. Sonuç olarak,

Tablo 5.2'nin analizi, görüntülerin Kharhov'da yaşanan şiddetli patlamaları gösterdiği iddiasının hatalı ilişkilendirme içeren bir dezenformasyon örneği olduğunu ortaya koymaktadır. Bu analiz, sosyal medyada yayılan bilgilerin doğruluğunun teyit edilmesinin ve dezenformasyonun önlenmesinin önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Tablo 3. Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'yi üniformalı gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası

Yayınlanma Tarihi	25.02.2022
Haber Başlığı	Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'yi üniformalı gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(14) Facebook(2)
Toplam Etkileşim	13911 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme/Uydurma
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 3'te yer alan "Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'yi üniformalı gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası" başlıklı haberin analizi, dezenformasyonun hem hatalı ilişkilendirme hem de uydurma içerdiğini göstermektedir. Bu haber, 25 Şubat 2022 tarihinde yayınlanmış olup, sosyal medya platformları Twitter ve Facebook üzerinden paylaşılmıştır. Haber, toplamda 13,911 etkileşim almış ve geniş bir kitleye ulaşmıştır. Dezenformasyon yönü olarak "Hatalı İlişkilendirme" ve "Uydurma" belirtilmiştir. Hatalı ilişkilendirme, eski veya farklı olaylara ait görüntülerin yeni veya farklı bir bağlamda sunulmasıdır. Bu durumda, Zelenski'yi üniformalı gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddia edilmiş, ancak bu iddia gerçeği yansıtmamaktadır. "Uydurma" ise tamamen asılsız veya yanlış bilgiler içeren haberleri ifade eder. Bu haber, Zelenski'nin üniformalı bir fotoğrafını kullanarak yanlış bilgi yaymıştır. Haberin herhangi bir düzeltme içermediği belirtilmiştir. Bu, yanlış bilginin yayıldığı ve düzeltilmediği anlamına gelir. Dezenformasyonun düzeltilmemesi, halkın yanıltılmasına ve yanlış bilginin daha geniş kitlelere ulaşmasına neden olabilir. Bu sonuçlar sosyal medyada yayılan bilgilerin doğruluğunun teyit edilmesinin önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Yanlış bilgi ve dezenformasyon, özellikle kriz dönemlerinde halkı yanıltabilir ve durumun ciddiyetini artırabilir. Bu nedenle, sosyal medya kullanıcılarının paylaştıkları

bilgilerin doğruluğunu kontrol etmeleri ve güvenilir kaynaklardan bilgi almaları büyük önem taşımaktadır.

Tablo 4. Dinamo Kiev oyuncularının silahlanarak Rusya'ya karşı direnişe katıldığı iddiası

Yayınlanma Tarihi	26.02.2022
Haber Başlığı	Dinamo Kiev oyuncularının silahlanarak Rusya'ya karşı direnişe katıldığı iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(6) Instagram(5) Tiktok(2) Facebook(1)
Toplam Etkileşim	59112 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 4'te yer alan "Dinamo Kiev oyuncularının silahlanarak Rusya'ya karşı direnişe katıldığı iddiası" başlıklı haberin analizi, dezenformasyonun hatalı ilişkilendirme içerdiğini göstermektedir. Bu haber, 26 Şubat 2022 tarihinde yayınlanmış olup, sosyal medya platformları Twitter, Instagram, TikTok ve Facebook üzerinden paylaşılmıştır. Haber, toplamda 59,112 etkileşim almış ve geniş bir kitleye ulaşmıştır. Dezenformasyon yönü olarak "Hatalı İlişkilendirme" belirtilmiştir. Hatalı ilişkilendirme, eski veya farklı olaylara ait görüntülerin yeni veya farklı bir bağlamda sunulmasıdır. Bu durumda, Dinamo Kiev oyuncularının silahlanarak Rusya'ya karşı direnişe katıldığı iddia edilmiştir, ancak bu iddia gerçeği yansıtmamaktadır. Haberin herhangi bir düzeltme içermediği belirtilmiştir. Bu, yanlış bilginin yayıldığı ve düzeltilmediği anlamına gelir. Dezenformasyonun düzeltilmemesi, halkın yanıltılmasına ve yanlış bilginin daha geniş kitlelere ulaşmasına neden olabilmektedir.

Tablo 5. Fotoğrafın Ukrayna başkan yardımcısının eşini gösterdiği iddiası

Yayınlanma Tarihi	26.02.2022
Haber Başlığı	Fotoğrafın Ukrayna başkan yardımcısının eşini gösterdiği iddiası

Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(3)
Toplam Etkileşim	3798 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme/Uydurma
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 5'te yer alan "Fotoğrafın Ukrayna başkan yardımcısının eşini gösterdiği iddiası" başlıklı haberin analizi, dezenformasyonun hatalı ilişkilendirme ve uydurma içerdiğini göstermektedir. Bu haber, 26 Şubat 2022 tarihinde yayınlanmış olup, sosyal medya platformu Twitter üzerinden paylaşılmıştır. Haber, toplamda 3,798 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü olarak "Hatalı İlişkilendirme/Uydurma" belirtilmiştir. Hatalı ilişkilendirme, farklı veya eski bir olaya ait görüntülerin yeni veya yanlış bir bağlamda sunulmasıdır. Uydurma ise tamamen hayali veya gerçek dışı bilgilerin yayımlanması anlamına gelir. Bu durumda, fotoğrafın Ukrayna başkan yardımcısının eşini gösterdiği iddia edilmiştir, ancak bu iddia gerçeği yansıtmamaktadır. Haberin herhangi bir düzeltme içermediği belirtilmiştir. Bu, yanlış bilginin yayıldığı ve düzeltilmediği anlamına gelir. Dezenformasyonun düzeltilmemesi, halkın yanıltılmasına ve yanlış bilginin daha geniş kitlelere ulaşmasına neden olabilir.

Tablo 6. Fotoğrafların Ukrayna'daki patlamamış roketleri gösterdiği iddiası

Yayınlanma Tarihi	28.02.2022
Haber Başlığı	Fotoğrafların Ukrayna'daki patlamamış roketleri gösterdiği iddiası
Haber Sitesi Türü	İnternet Haber Sitesi (3) Sosyal Medya/Twitter(2)
Toplam Etkileşim	2405 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 6'da yer alan "Fotoğrafların Ukrayna'daki patlamamış roketleri gösterdiği iddiası" başlıklı haber, 28 Şubat 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, internet haber siteleri (3) ve sosyal medya platformu Twitter (2) üzerinden paylaşılmıştır ve toplamda 2,405 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü olarak "Hatalı İlişkilendirme" belirtilmiştir. Hatalı ilişkilendirme, farklı veya eski bir olaya

ait görüntülerin yeni veya yanlış bir bağlamda sunulmasıdır. Haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 7. Görüntülerin 2018'de bir gaz patlamasından kurtulan kadına ait olduğu iddiası

Yayınlanma Tarihi	1.03.2022
Haber Başlığı	Görüntülerin 2018'de bir gaz patlamasından kurtulan kadına ait olduğu iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(5)
Toplam Etkileşim	25540 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 7'de yer alan "Görüntülerin 2018'de bir gaz patlamasından kurtulan kadına ait olduğu iddiası" başlıklı haber, 1 Mart 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformu Twitter (5) üzerinden paylaşılmış ve toplamda 25,540 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü olarak "Hatalı İlişkilendirme" belirtilmiştir. Haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 8. Yakın zamanda paylaşılan bazı görüntülerin Rusya Ukrayna çatışmalarından olduğu iddiası

Yayınlanma Tarihi	1.03.2022
Haber Başlığı	Yakın zamanda paylaşılan bazı görüntülerin Rusya Ukrayna çatışmalarından olduğu iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(1)
Toplam Etkileşim	1713 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 8'de yer alan "Yakın zamanda paylaşılan bazı görüntülerin Rusya Ukrayna çatışmalarından olduğu iddiası" başlıklı haber, 1 Mart 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformu Twitter (1) üzerinden paylaşılmış ve toplamda 1,713 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü olarak "Hatalı İlişkilendirme" belirtilmiştir. Haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 9. Bernard Henry Levy ve Ukrayna askerlerini gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası

Yayınlanma Tarihi	3.03.2022
Haber Başlığı	Bernard Henry Levy ve Ukrayna askerlerini gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(2) Geleneksel medya haber sitesi(1)
Toplam Etkileşim	3813 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 9'da yer alan "Bernard Henry Levy ve Ukrayna askerlerini gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası" başlıklı haber, 3 Mart 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformu Twitter (2) ve geleneksel medya haber sitesi (1) üzerinden paylaşılmıştır ve toplamda 3,813 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü "Hatalı İlişkilendirme" olarak belirtilmiştir ve haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 10. Fotoğrafın Rusya'nın Ukrayna'daki bir hava saldırısını gösterdiği iddiası

Yayınlanma Tarihi	7.03.2022
Haber Başlığı	Fotoğrafın Rusya'nın Ukrayna'daki bir hava saldırısını gösterdiği iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Facebook(1) Twitter(1)
Toplam Etkileşim	14585 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 10'da yer alan "Fotoğrafın Rusya'nın Ukrayna'daki bir hava saldırısını gösterdiği iddiası" başlıklı haber, 7 Mart 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformları Facebook (1) ve Twitter (1) üzerinden paylaşılmış ve toplamda 14,585 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü "Hatalı İlişkilendirme" olarak belirtilmiştir ve haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 11. Fotoğrafın Rusya'nın Satan 2 adlı nükleer füzesini gösterdiği iddiası

Yayınlanma Tarihi	7.03.2022
Haber Başlığı	Fotoğrafın Rusya'nın Satan 2 adlı nükleer füzesini gösterdiği iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Facebook(2) Twitter(1) Teknoloji sitesi
Toplam Etkileşim	2859 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	1 Ulusal basılı haber sitesi(Yeni Akit)

Tablo 11'de yer alan "Fotoğrafın Rusya'nın Satan 2 adlı nükleer füzesini gösterdiği iddiası" başlıklı haber, 7 Mart 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformları Facebook (2), Twitter (1), ve bir teknoloji sitesi üzerinden paylaşılmış ve toplamda 2,859 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü "Hatalı İlişkilendirme" olarak belirtilmiştir. Bu haber için bir ulusal basılı haber sitesi (Yeni Akit) düzeltme yapmıştır.

Tablo 12. Fotoğrafın Ukrayna güzeli Anastasiia Lenna'nın orduya katıldığını gösterdiği iddiası

Yayınlanma Tarihi	8.03.2022
Haber Başlığı	Fotoğrafın Ukrayna güzeli Anastasiia Lenna'nın orduya katıldığını gösterdiği iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(2) Facebook(2)
Toplam Etkileşim	11523 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	1 Ulusal basılı haber sitesi(Yeni Akit) 2 İnternet haber sitesi(Haber 7, Son dakika) 1 Uluslararası basılı haber sitesi (Independent Türkçe)

Tablo 12, "Fotoğrafın Ukrayna güzeli Anastasiia Lenna'nın orduya katıldığını gösterdiği iddiası" başlıklı haber, 8 Mart 2022 tarihinde yayınlanmıştır.

Bu haber, sosyal medya platformları Twitter (2) ve Facebook (2) üzerinden paylaşılmış ve toplamda 11,523 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü "Hatalı İlişkilendirme" olarak belirtilmiş olup, 1 ulusal basılı haber sitesi (Yeni Akit), 2 internet haber sitesi (Haber 7, Son Dakika) ve 1 uluslararası basılı haber sitesi (Independent Türkçe) tarafından haber düzeltilmesi yapılmıştır.

Tablo 13. Fotoğrafın Bayraktar tarafından devrilen Rus tankını gösterdiği iddiası

Yayınlanma Tarihi	15.03.2022
Haber Başlığı	Fotoğrafın Bayraktar tarafından devrilen Rus tankını gösterdiği iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(5) Facebook(3) Instagram(1)
Toplam Etkileşim	6420 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltilmesi	Yok

Tablo 13, "Fotoğrafın Bayraktar tarafından devrilen Rus tankını gösterdiği iddiası" başlıklı haber, 15 Mart 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformları Twitter (5), Facebook (3) ve Instagram (1) üzerinden paylaşılmış ve toplamda 6,420 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü "Hatalı İlişkilendirme" olarak belirtilmiş olup, haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 14. Zelensk'nin Nazi sembolü demir haçlı tişört giydiğini gösterdiği iddia edilen fotoğraf

Yayınlanma Tarihi	5.04.2022
Haber Başlığı	Zelensk'nin Nazi sembolü demir haçlı tişört giydiğini gösterdiği iddia edilen fotoğraf
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(2)
Toplam Etkileşim	233 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Çarpıtma
Haber Düzeltilmesi	Yok

Tablo 14, "Zelensk'nin Nazi sembolü demir haçlı tişört giydiğini gösterdiği iddia edilen fotoğraf" başlıklı haber, 5 Nisan 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformu Twitter (2) üzerinden paylaşılmış ve toplamda 233

etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü "Çarpıtma" olarak belirtilmiş olup, haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 15. Fotoğrafın Ukrayna Rusya savaşında esir alınan ABD'li generali gösterdiği iddiası

Yayınlanma Tarihi	18.05.2022
Haber Başlığı	Fotoğrafın Ukrayna Rusya savaşında esir alınan ABD'li generali gösterdiği iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(3) Facebook(1)
Toplam Etkileşim	7205 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme/Uydurma
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 15, "Fotoğrafın Ukrayna Rusya savaşında esir alınan ABD'li generali gösterdiği iddiası" başlıklı haber, 18 Mayıs 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformları Twitter (3) ve Facebook (1) üzerinden paylaşılmış ve toplamda 7,205 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü "Hatalı İlişkilendirme/Uydurma" olarak belirtilmiş olup, haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 16. Videonun Ukrayna'daki tarlaların Ruslar tarafından yakıldığını gösterdiği iddiası

Yayınlanma Tarihi	20.07.2022
Haber Başlığı	Videonun Ukrayna'daki tarlaların Ruslar tarafından yakıldığını gösterdiği iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(2)
Toplam Etkileşim	10840 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 16, "Videonun Ukrayna'daki tarlaların Ruslar tarafından yakıldığını gösterdiği iddiası" başlıklı haber, 20 Temmuz 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformu Twitter (2) üzerinden paylaşılmış ve toplamda 10,840 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü "Hatalı İlişkilendirme" olarak belirtilmiş olup, haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 17. Fotoğrafın Darya Dugina'nın suikastini gerçekleştiren Natalia isimli kadına ait olduğu iddiası

Yayınlanma Tarihi	29.08.2022
Haber Başlığı	Fotoğrafın Darya Dugina'nın suikastini gerçekleştiren Natalia isimli kadına ait olduğu iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal medya/Twitter(5)
Toplam Etkileşim	1412 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 17, "Fotoğrafın Darya Dugina'nın suikastini gerçekleştiren Natalia isimli kadına ait olduğu iddiası" başlıklı haber, 29 Ağustos 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformu Twitter (5) üzerinden paylaşılmış ve toplamda 1,412 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü "Hatalı İlişkilendirme" olarak belirtilmiş olup, haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 18. Fotoğrafın Ukrayna'daki bir Nazi düğününü gösterdiği iddiası

Yayınlanma Tarihi	8.09.2022
Haber Başlığı	Fotoğrafın Ukrayna'daki bir Nazi düğününü gösterdiği iddiası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(5)
Toplam Etkileşim	1388 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Manipülasyon/Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 18, "Fotoğrafın Ukrayna'daki bir Nazi düğününü gösterdiği iddiası" başlıklı haber, 8 Eylül 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformu Twitter (5) üzerinden paylaşılmış ve toplamda 1,388 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü "Manipülasyon/Hatalı İlişkilendirme" olarak belirtilmiş olup, haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 19. Fotoğrafın Almanya tarafından Ukrayna'ya verilen uçaksavarı gösterdiği iddası

Yayınlanma Tarihi	25.10.2022
Haber Başlığı	Fotoğrafın Almanya tarafından Ukrayna'ya verilen uçaksavarı gösterdiği iddası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(5)
Toplam Etkileşim	3010 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Hatalı İlişkilendirme
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 19, "Fotoğrafın Almanya tarafından Ukrayna'ya verilen uçaksavarı gösterdiği iddiası" başlıklı haber, 25 Ekim 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformu Twitter (5) üzerinden paylaşılmış ve toplamda 3,010 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü "Hatalı İlişkilendirme" olarak belirtilmiş olup, haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

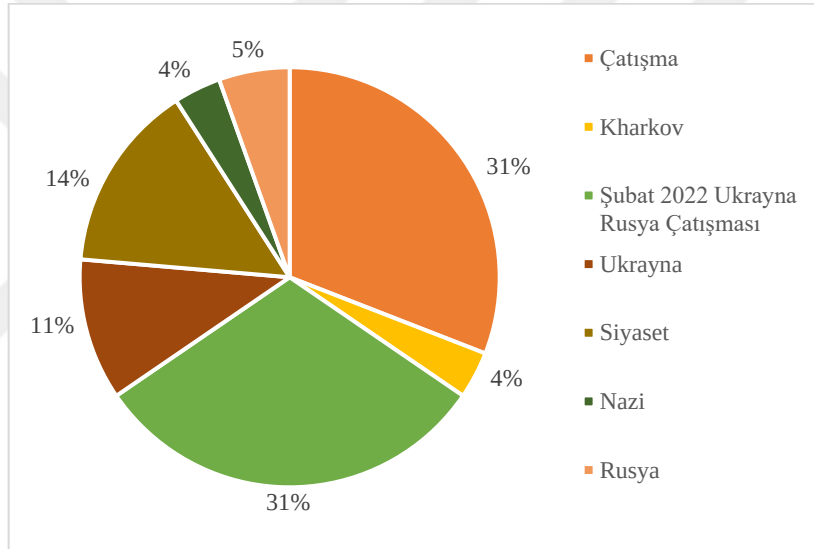
Tablo 20. Fotoğraftaki kişinin Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski olduğu iddası

Yayınlanma Tarihi	26.10.2022
Haber Başlığı	Fotoğraftaki kişinin Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski olduğu iddası
Haber Sitesi Türü	Sosyal Medya/Twitter(4)
Toplam Etkileşim	7470 Etkileşim
Dezenformasyon Yönü	Manipülasyon
Haber Düzeltmesi	Yok

Tablo 20, "Fotoğraftaki kişinin Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski olduğu iddiası" başlıklı haber, 26 Ekim 2022 tarihinde yayınlanmıştır. Bu haber, sosyal medya platformu Twitter (4) üzerinden paylaşılmış ve toplamda 7,470 etkileşim almıştır. Dezenformasyon yönü "Manipülasyon" olarak belirtilmiş olup, haber için herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Tablo 21. Haber Başlıklarında En Çok Kullanılan Anahtar Kelimeler

Kullanılan Anahtar Kelimeler	
Çatışma	17
Kharkov	2
Şubat 2022 Ukrayna Rusya Çatışması	17
Ukrayna	6
Siyaset	8
Nazi	2
Rusya	3

Tablo 21, haber başlıklarında en çok kullanılan anahtar kelimelerin sıklığını göstermektedir. Çatışma ve Şubat 2022 Ukrayna Rusya Çatışması kelimeleri, haber başlıklarında en sık kullanılan terimler olup, 17 kez kullanılmıştır. Bu, Ukrayna ile Rusya arasındaki çatışmaların haberlerde çok geniş yer bulduğunu ve medyanın bu olaylara büyük bir ilgi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu anahtar kelimelerin sıklığı, çatışmanın ne kadar önemli ve acil bir konu olduğunu vurgulamaktadır. Ukrayna kelimesi, haber başlıklarında 6 kez kullanılarak, çatışmanın ana sahnesi olan ülkenin sürekli olarak öne çıktığını göstermektedir. Bu durum, Ukrayna'nın savaşın merkezinde yer aldığını ve uluslararası medyanın Ukrayna'daki durumu yakından takip ettiğini ifade eder. Siyaset kelimesinin 8 kez kullanılması, çatışmanın sadece askeri boyutuyla değil, aynı zamanda siyasi yansımalarıyla da

geniş bir yankı uyandırdığını göstermektedir. Siyasi liderlerin ve uluslararası politikaların bu çatışma üzerindeki etkisi sıkça haberleştirilmiştir. Rusya kelimesi ise 3 kez kullanılmıştır. Bu, Rusya'nın çatışmanın diğer tarafı olarak haberlerde belirli bir ağırlığa sahip olduğunu ancak Ukrayna kadar sıkça bahsedilmediğini gösterir. Nazi kelimesi ise 2 kez kullanılmıştır. Bu, savaş propagandasında ve dezenformasyon kampanyalarında Nazi benzetmelerinin yapıldığını, tarafların birbirini itibarsızlaştırmak için tarihsel ve ideolojik söylemler kullandığını işaret eder. Kharkov kelimesinin 2 kez kullanılması, bu bölgedeki önemli olayların ve çatışmaların haberlerde yer bulduğunu gösterir. Bu anahtar kelimelerin sıklığı, medya içeriğinin odak noktalarını ve kamuoyunun dikkatini hangi konulara yönlendirdiğini anlamak açısından önemlidir. Dezenformasyon ve yanlış bilgilendirme kampanyalarında da bu terimlerin kullanımı, haberlerin güvenilirliği konusunda dikkatli olunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

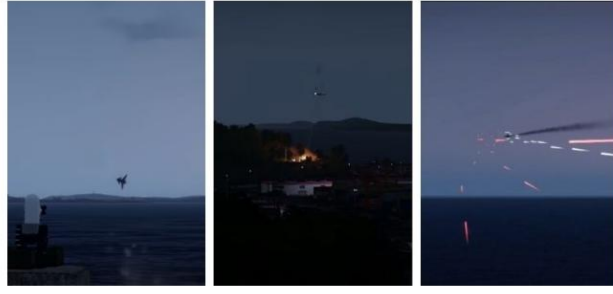

Fotoğrafın Rusya'nın Ukrayna'daki bir hava saldırısını gösterdiği iddiası

Resim 1. Fotoğrafın Rusya'nın Ukrayna'daki bir hava saldırısını gösterdiği iddiası 07/03/2022

Fotoğraf 2015'ten ve Türkiye'nin düşürdüğü Rusya'ya ait savaş uçağını gösteriyor. Savaş uçağının düşüş anını gösteren videolar da fotoğrafı doğruluyor.

Yakın zamanda paylaşılan bazı görüntülerin Rusya Ukrayna çatışmalarından olduğu iddiası

✖ YANLIŞ

YANILTIÇI
YÖNÜ

Resim 2. Yakın zamanda paylaşılan bazı görüntülerin Rusya Ukrayna çatışmalarından olduğu iddiası 01/03/2022

Görüntüler Arma 3 isimli oyundan. Videolar farklı zamanlarda kaydedilen oyun görüntülerinden ibaret.

Fotoğrafın Ukrayna Rusya savaşında esir alınan ABD'li generali gösterdiği iddiası

✖ YANLIŞ

YANILTIÇI
YÖNÜ

Resim 3. Fotoğrafın Ukrayna Rusya savaşında esir alınan ABD'li generali gösterdiği iddiası 18/05/2022

Fotoğrafın, Azovstal çelik fabrikasında esir alınan ABD'li amiral Eric Olson'u göstermediği belirtilmiştir. Bu fotoğraf, 14 Nisan 2022 tarihinde Luhansk'da çekilmiştir. Fotoğrafın kaynağı Sputnik, görüntüdeki kişilerin 2014 yılında Luhansk Halk Cumhuriyeti'nde ölenlerin anısına düzenlenen bir etkinliğe katılan Ukrayna savaş esirleri olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, ABD'li Amiral Eric Olson'un 2011 yılında emekli olduğu bilinmektedir.

Fotoğrafın Darya Dugina'nın suikastini gerçekleştiren Natalia isimli kadına ait olduğu iddiası

YANLIŞ

YANILTIÇI
YÖNÜ

Resim 4. Fotoğrafın Darya Dugina'nın suikastini gerçekleştiren Natalia isimli kadına ait olduğu iddiası 29/08/2022

Yatakta ölü bulunan kişiye ait fotoğraf, 2020'de öldürülen Maria isimli bir kadını göstermektedir. Rusya'nın Darya Dugina suikastinden sorumlu tuttuğu Natalia Vovk'un öldürüldüğüne dair güvenilir kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Fotoğrafın Ukrayna başkan yardımcısının eşini gösterdiği iddiası

YANLIŞ

YANILTIÇI
YÖNÜ

Resim 5. Fotoğrafın Ukrayna başkan yardımcısının eşini gösterdiği iddiası 26/02/2022

Stok görsel sitelerinde yer alan fotoğraf, Ağustos 2021'de Ukrayna'nın bağımsızlığının 30. yılı için düzenlenen askeri geçit töreni provasında çekilmiştir. Ukrayna'da "başkan yardımcısı" diye bir mevki bulunmamaktadır. Ukrayna başbakanı Denis Şmihal'in eşi, görseldeki kişi değildir. Birinci Başbakan Yardımcısı Yulia Sviridenko ise Sergey Derlemenko isimli bir iş insanıyla evlidir.

Fotoğrafın Ukrayna'daki bir 'Nazi' düğününü gösterdiği iddiası

Resim 6. Fotoğrafın Ukrayna'daki bir 'Nazi' düğününü gösterdiği iddiası
08/09/2022

Fotoğraf, Rusya-Ukrayna savaşından çok daha önce en erken 2016 yılından. Fotoğraf Rusya'da çekilmiş. Orijinal fotoğraftaki bayrak renkleri, Rus İmparatorluğu'nun 1858-1883 yılları arasında kullandığı bayrağı işaret ediyor.

Videonun Ukrayna'daki tarlaların Ruslar tarafından yakıldığını gösterdiği iddiası

Resim 7. Videonun Ukrayna'daki tarlaların Ruslar tarafından yakıldığını gösterdiği iddiası 20.07.2022

Video en erken 2014 yılından. Görüntüler farklı yıllarda da dolaşıma girmiş.

Fotoğraftaki kişinin Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski olduğu iddiası

YANLIŞ

YANILTIÇI
YÖNÜ

Resim 8. Fotoğraftaki kişinin Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski olduğu iddiası
26.10.2022

Orijinal fotoğrafın üzerine Zelenski'nin yüzü yerleştirilmiş. Görsel, 25 Haziran 2006 tarihinde düzenlenen "New York Gay Pride Parade" isimli yürüyüş sırasında çekilmiş. Üzerinde oynama yapılan görüntü, sosyal medyada farklı dillerde bu kişinin Zelenski olduğu iddiası ile yaygınlaştırılmış.

Rusya'nın Mariupol'e bayrak astığı fotoğrafın güncel olduğu iddiası

YANLIŞ

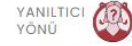
YANILTIÇI
YÖNÜ

Resim 9. Fotoğrafların Ukrayna'daki patlamamış roketleri gösterdiği iddiası
28.02.2022

Fotoğraflar roketin ateşlendikten sonra ayrılan motor ve kuyruk kısmını gösteriyor. Roketatar ateşlendikten sonra roketten ayrılan motor ve kuyruk, yakıtı bitince yere saplanıyor. Yere saplanan roket kalıntılarına daha önce Suriye, Dağlık Karabağ ve Azerbaycan'da da tanık olunmuştu.

Bernard Henry Levy ve Ukrayna askerlerini gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası

Resim 10. Bernard Henry Levy ve Ukrayna askerlerini gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası 03.03.2022

Fotoğraf güncel değil, 28 Ocak 2020’de Donbass’taki kontrol noktalarını ziyareti sırasında çekilmiştir. Levy Ukrayna sınır muhafızlarıyla görüşmüş olduğu bir fotoğraftır.

Rusya’nın Mariupol’e bayrak astığı fotoğrafın güncel olduğu iddiası

Resim 11. Fotoğrafın Ukrayna’nın Kharkov şehrine 24 Şubat 2022 tarihinde Rus bayrağı çekildiğini gösterdiği iddiası 24.02.2022

Fotoğraf 2014 senesinde Ukrayna’daki protestolar sırasında çekilmiştir. Orijinal fotoğrafa Reuters’ın internet sitesinden ulaşılabilir.

Dinamo Kiev oyuncularının silahlanarak Rusya'ya karşı direnişe katıldığı iddiası

YANLIŞ

YANILTIYICI
YÖNÜ

Resim 12. Dinamo Kiev oyuncularının silahlanarak Rusya'ya karşı direnişe katıldığı iddiası 26.02.2022

Fotoğraftakiler Dinamo Kiev oyuncularını değil. 26 Şubat itibarıyla futbol kulübünün Rusya'ya karşı direnişe katıldıklarına dair bir açıklaması yok. Fotoğraf, gayriresmi bir gençlik hareketi olan Honor'un kendi kendine örgütlenen üyelerini gösteriyor.

Fotoğrafın Rusya'nın Satan 2 adlı nükleer füzesini gösterdiği iddiası

YANLIŞ

YANILTIYICI
YÖNÜ

Resim 13. Fotoğrafın Rusya'nın Satan 2 adlı nükleer füzesini gösterdiği iddiası 07.03.2022

Fotoğraf Ukrayna Stratejik Roket Kuvvetleri Müzesi'nde sergilenen Sovyet dönemi SS-18 füzesini gösteriyor. Google Maps ve müzeye ait görüntülerden, füzenin halen orada olduğu doğrulanıyor. Rusya, R-36 füzelerinin yerini alması için Satan 2 olarak bilinen RS-28, kıtalararası nükleer balistik füzelerini geliştirdi.

Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'yi üniformalı gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası

YANLIŞ

YANILTIÇI
YÖNÜ

Resim 14. Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'yi üniformalı gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası 25.02.2022

Fotoğraf 2021 yılından, güncel değil. Zelenski'nin Donbass bölgesindeki cephe hattına yakın mevzileri ziyareti sırasında kaydedilmiştir. Fotoğrafı Nisan 2021'den itibaren çok sayıda haber merkezi kullanmıştır.

Fotoğrafın Almanya tarafından Ukrayna'ya verilen uçaksavarı gösterdiği iddiası

YANLIŞ

YANILTIÇI
YÖNÜ

Resim 15. Fotoğrafın Almanya tarafından Ukrayna'ya verilen uçaksavarı gösterdiği iddiası 25.10.2022

Fotoğraf 27 Temmuz 2021'de Romanya Kara Kuvvetleri'nin düzenlediği "Sky Guardians" isimli tatbikattan. Ukrayna ve Rusya arasındaki savaş Şubat 2022'de başlamıştır.

Fotoğrafın Ukrayna güzeli Anastasiia Lenna'nın orduya katıldığını gösterdiği iddiası

Resim 16. Fotoğrafın Ukrayna güzeli Anastasiia Lenna'nın orduya katıldığını gösterdiği iddiası 08.03.2022

Anastasiia Lenna orduya katılmadı. Fotoğraf, Airsoft isimli simülasyon oyunu esnasında kaydedilmiştir. Anastasiia Lenna, uzun zamandır Airsoft oynuyor. Lenna, asker olmadığını ve fotoğrafları ilham vermek amacıyla paylaştığını belirtmiştir.

Görüntülerin Kharkov'da yaşanan şiddetli patlamaları gösterdiği iddiası

Resim 17. Görüntülerin Kharkov'da yaşanan şiddetli patlamaları gösterdiği iddiası 24.02.2022

Görüntüler 2015 tarihli Tianjin patlamasından. Patlama anına ait farklı görüntüler de, görüntülerin Ukrayna'dan değil Çin'den olduğunu doğruluyor.

Fotoğrafın Bayraktar tarafından devrilen Rus tankını gösterdiği iddiası

Resim 18. Fotoğrafın Bayraktar tarafından devrilen Rus tankını gösterdiği iddiası
15.03.2022

Fotoğraf Rusya Ukrayna arasındaki çatışmaların başlamasından yedi ay önce çekilmiş. Fotoğraf, Rusya'nın Sahalin şehrinde taşınırken aniden yola devrilen tankı gösteriyor.

Görüntülerin 2018'de bir gaz patlamasından kurtulan kadına ait olduğu iddiası

Resim 19. Görüntülerin 2018'de bir gaz patlamasından kurtulan kadına ait olduğu iddiası 01.03.2022

Görüntüler güncel, 24 Şubatta Ukrayna'nın Chuguev kasabasında çekilmiş. Olena Kurilo adlı kadın Rusya'nın saldırıları sonucu yaralanmış. Görüntüler 2018'de gerçekleşen Rusya'daki bir gaz patlamasına ait değildir.

Zelenski'nin Nazi sembolü demir haçlı tişört giydiğini gösterdiği iddia edilen fotoğraf

YANLIŞ

YANILTIÇI
YÖNÜ

Resim 20. Zelenski'nin Nazi sembolü demir haçlı tişört giydiğini gösterdiği iddia edilen fotoğraf 05.04.2022

Zelenski'nin ara sıra giydiği giysilerde görülen sembol Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'ne aittir. Nazi sembolü demir haç, Ukrayna Silahlı Kuvvetleri'ninkinden grafik olarak farklı olduğunu gösteriyor.

SONUÇ

Bu çalışmada, Rusya-Ukrayna savaşı bağlamında sosyal medya ve geleneksel medya üzerinden yayılan dezenformasyon haberlerini analiz edildi. Bulgular, dezenformasyonun yaygınlığını, bu tür yanlış bilgilerin sosyal medya platformları aracılığıyla nasıl hızla yayıldığını ve bu durumun toplumsal etkilerini ortaya koymaktadır. İncelenen haberler, çeşitli dezenformasyon türlerini ve bu tür bilgilerin geniş kitlelere nasıl ulaştığını göstermektedir.

Haber başlıklarında en çok kullanılan anahtar kelimeler arasında "Çatışma" ve "Şubat 2022 Ukrayna Rusya Çatışması" terimlerinin sıklıkla yer alması, çatışmanın medya tarafından yoğun bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Ukrayna ve Rusya arasındaki çatışmalar, medyada geniş yer bulmuş ve kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Ancak, bu yoğun bilgi akışının yanında, dezenformasyonun da aynı hızla yayıldığı görülmektedir. Özellikle sosyal medya platformlarında paylaşılan yanlış veya yanıltıcı bilgiler, hızla geniş kitlelere ulaşmış ve toplum üzerinde önemli etkiler yaratmıştır.

Analiz edilen haberlerde sıkça karşılaşılan dezenformasyon türleri arasında "Hatalı İlişkilendirme" ve "Uydurma" başı çekmektedir. Örneğin, "Rusya'nın Mariupol'e bayrak astığı fotoğrafın güncel olduğu iddiası" ve "Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'yi üniformalı gösteren fotoğrafın güncel olduğu iddiası" gibi haberler, görsel manipülasyon ve eski fotoğrafların yeniden sunulması yoluyla kamuoyunu yanıltmayı hedeflemektedir. Bu tür yanlış bilgilendirmeler, genellikle eski veya farklı olaylara ait görüntülerin yeni veya farklı bir bağlamda sunulmasıyla gerçekleşmektedir.

Sosyal medya platformlarının dezenformasyonun yayılmasında kritik bir rol oynadığı açıktır. Twitter, Facebook, Instagram ve TikTok gibi platformlar, dezenformasyonun hızla yayılmasına olanak tanımaktadır. Bu platformlardaki yüksek etkileşim oranları, yanlış bilgilerin hızla yayılmasına ve kamuoyunda yanlış algıların oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde, dezenformasyonun yayılması halkı yanıltabilir ve durumu daha da karmaşık hale getirebilir.

Medya kuruluşlarının ve sosyal medya platformlarının dezenformasyonla mücadele etme konusundaki rolü büyük önem taşımaktadır. Haberlerin doğruluğunu kontrol eden ve yanıltıcı bilgileri düzelten mekanizmaların geliştirilmesi, dezenformasyonun yayılmasını önlemede kritik bir adım olabilir. Ayrıca, kamuoyunun medya okuryazarlığının artırılması ve bireylerin bilgiyi eleştirel bir gözle değerlendirme becerilerinin geliştirilmesi de uzun vadede dezenformasyonla mücadelede etkili olabilir.

Öneriler

Bu çalışma, Rusya-Ukrayna savaşı bağlamında dezenformasyonun yaygınlığını ve etkilerini ortaya koymaktadır. Dezenformasyonun yayılmasını önlemek için medya kuruluşlarının, sosyal medya platformlarının ve bireylerin üzerine düşen önemli sorumluluklar bulunmaktadır. Medya okuryazarlığının artırılması, haberlerin doğruluğunu kontrol eden mekanizmaların geliştirilmesi ve yanlış bilgilerin düzeltilmesi, dezenformasyonla mücadelede atılabilecek önemli adımlardır. Gelecekte, bu tür çalışmaların genişletilmesi ve daha fazla veriyle desteklenmesi, dezenformasyonun etkilerini daha derinlemesine anlamamıza ve daha etkili mücadele stratejileri geliştirmemize yardımcı olacaktır. Bu sayede, toplumun doğru bilgilendirilmesi sağlanacak ve bilgi kirliliğinin önüne geçilecektir.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6/İSNAD 2 atıf sistemi kullanılmıştır.)

Akay, R. A. (2012). *Siyasal İletişim Danışmanı*. Nobel Yayın Dağıtım.

Arıcan, M. Z. (n.d.). Haber Fotoğrafçılığının Özellikleri. Erişim Tarihi: 28.08.2013,
<http://www.fotomuhabiri.com/haberfotografciligi/>

Army. (2008). *Army Operations*. Department of the Army.

Ayhan, A. (2007). *Propaganda*. Literatürk Yayınları.

Aziz, A. (2003). *Siyasal İletişim*. Nobel Yayın Dağıtım.

Baydar, Y. (2013, Şubat 11). Fotoğrafın Kırmızı Çizgileri. *Okur Temsilcisi, Sabah Gazetesi*.

Bektaş, A. (1996). *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*. Bağlam Yayınları.

Bıçakçı, A. (2019). Hibrit Savaş: Asimetrik Strateji, Asimetrik Taktik. *Tasam Analiz*, 7(26), 1-24.

Çakır, H. (2007). *Gazeteciliğe Giriş*. Tablet Yayınları.

Çetintaş, E. (2006). Haber Fotoğrafı Üretim Süreci Koşullarının Etik Açısından Değerlendirilmesi. *Küresel İletişim Dergisi*, (2), Güz-2006.

Derman, I. (1991). *Fotoğraf ve Gerçeklik*. Ağaç Yayıncılık.

Domenach, J. M. (1995). *Politika ve Propaganda*. Varlık Yayınları.

Dündar, L. (2018). Haber Fotoğrafçılığı ve Manipülasyon. In E. Doğan & N. Öze (Eds.), *Issues In Communication Media & Public Relations* (s. 97). Başkent Üniversitesi.

Erendor, E., & Akkılıç, M. (2018). Rusya'nın Geleneksel Savaş Anlayışından Hibrit Savaş Doktrinine Geçişinin Siber Alan Ekseninde Analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(76), 63-79.

Freund, G. (2008). *Fotoğraf ve Toplum*. Sel Yayıncılık.

Gerasimov, V. (2013). The Value of Science is in the Foresight. *New-Military-Review*, 4.

- Gerasimov, V. (2013). The Value of Science is in the Foresight. *New-Military-Review*, 4.
- Geray, H., & Aydoğan, T. (n.d.). Yeni İletişim Teknolojileri ve Etik. Erişim Tarihi: 01.07.2014, <http://ilefarsiv.com/etik/yeni-iletisim-teknolojileri-ve-etik>
- Gezgin, S. (2003). Cumhuriyetten Günümüze Basının Gelişimi ve Fotoğrafçılık. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 11-22.
- Grant, R. (2008). The Fourth Generation of Warfare: Another Look. *SSI Books*.
- Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Books, Inc.
- Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Potomac Books, Inc.
- Josan, N., & Voicu, M. (2015). Understanding Hybrid Warfare: A Comprehensive Approach. *Defence IQ*.
- Kanburoğlu, Ö. (2002). Haber Fotoğraflarının Tiraj Üzerindeki Etkisi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 193-199.
- Kanburoğlu, Ö. (2003). Televizyona Rağmen Haber Fotoğraflarına Olan İhtiyacın Artması. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 137-146.
- Korybko, A. (2015). Hybrid Wars: The Indirect Adaptive Approach To Regime Change. *Oriental Review*.
- Kozak, M. A., & Güçlü, H. (2006). *Turizmde Etik – Kavramlar, İlkeler, Standartlar*. Detay Yayıncılık.
- Lanoszka, A. (2016). Hybrid Warfare: An Incoherent Strategic Choice. *Journal of Strategic Studies*, 39(6), 785-812.
- Lilleker, D. G. (2013). *Siyasal İletişim*. Kaknüs Yayınları.
- Mutlu, E. (2008). *İletişim Sözlüğü*. Ayraç Kitabevi.
- Orhon, N. (2004). Terörün Anlamı ve Görselleştirilmiş Terör, Terörün Görsel Sunumu. In O. Gökçe & U. Demiray (Eds.), *Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü* (s. 163-186). Çizgi Kitabevi.
- Özsoy, O. (2009). *Siyasal İletişim*. Pozitif Basım-Yayım.

- Roberts, A. (2011). *The Future of War*. Penguin UK.
- Schnegder, W., & Raue, P. J. (2002). *Gazetecinin El Kitabı* (Çev. I. Aygün). Konrad-Adenauer Vakfı Yayınları.
- Schroefl, J., & Kaufman, S. (2014). Hybrid Warfare and Challenges. *Militärwissenschaftliche Blätter*, 168(3), 7-20.
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu. (2016). Hibrit. Erişim Tarihi: (n.d.), <https://www.tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/bas-yazim-kurallari/genel-imla-kurallari/hibrit>
- Uğur, U. (n.d.). Haber Fotoğraflarında Etik ve Manipülasyon. Erişim Tarihi: 23.08.2013, http://www.solidarticles.com/1.x/hc60017893,readarticle_printout?nocache=L1&articleid=46
- Ulusal Basın Fotoğrafçıları Birliği Etik Kodları. (2014). The National Press Photographers Association (NPPA). Erişim Tarihi: 20.03.2014, https://nppa.org/code_of_ethics
- Ulutürk, M. (2010). Modern İslam Algısının Göz Ardı Ettiği Görsel Kültür Unsurları Olarak Fotoğraf ve Sinema. *Uluslararası Sempozyum*, 26-28 Kasım 2010. Samsun. http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/30358680/1424169087_0
- Uzun, R. (2007). *İletişim Etiği, Sorunlar ve Sorumluluklar*. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Kırkıncı Yıl Kitaplığı No: 2.
- Yamı, Y. Ş. (2009). Dijital Manipülasyon ve Medya Etiği. In M. Yağbasan (Ed.), *Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve Etik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Karınca Yayınları.